

Баяндама

COM/ LAIR/ REP/001/FINAL

6. БАСҚОСУЫ

БАКУ-2018

ТҮРКПА-ҒА МҮШЕ ЕЛДЕР АРАСЫНДАҒЫ ЛАҢКЕСТІККЕ ҚАРСЫ ЗАҢНАМАҒА БІРЛЕСКЕН ТӘСІЛДЕМЕ ӘЗІРЛЕУ

**“ТҮРКПА Мүше Мемлекеттерінің Терроризммен Күрес Заңнамасын Дамытуға Ортақ
Ұстаным” тақырыбындағы баяндама.**

Низами Сафаров дайындаған баяндама.

Мазмұны

	Бет
I. Алғысөз	3
II. Кіріспе	3
III. Терроризмнің анықтамасы	5-9
IV. Терроризмнің қаржылық көздерімен күресу	9-13
V. Экстрадициялау немесе қылмыстық айыптау жауапкершілігі (aut dedere aut iudicare - экстрадициялау немесе сотта)	13-17
VI. Босқын мәртебесін жою	17-23
VII. Саяси қылмыс айрықшалығы	23-26
VIII. Лаңкестік актілердің құрбандарын қорғау	26-28
IX. Шетелдік лаңкестердің іс-әрекеттерінің алдын алу	28-31
X. Терроризм және адам құқықтары	31-34
Қосымша: Қолданылған әдебиеттер	35-39

I. Алғысөз

ТҮРКПА Заң мәселелері және Халықаралық қатынастар жөніндегі тұрақты комиссиясының 2016 жылғы 16-19 Мамырда Анкарада ұйымдастырылған басқосуда «ТҮРКПА Мүше Мемлекеттерінің Терроризммен Күрес Заңнамасын Дамытуға Ортақ Ұстаным» тақырыбының талқылануына орай, аталмыш тақырыпқа қатысты баяндама дайындауға Азербайжан Республикасының өкілі Низами Сафаров тағайындалды.

Бұл баяндама, аталмыш маман тарапынан ТҮРКПА-ға мүше мемлекеттердің заңнамалық талдауымен қатар БҰҰ Жаһандық Терроризммен Күрес Стратегиясының, Еуропа Одағының Терроризммен Күрес Стратегиясының, БҰҰ басқа да салалық конвенцияларының және т.б халықаралық қауымдастықтарының (Еуропа Кеңесі, Ислам Ұнтымақтастығы Ұйымы, Шанхай Ұнтымақтастығы Ұйымы, Америка Мемлекеттері Ұйымы, Африка Одағы, Араб Елдері Одағы) терроризмге қарсы күрес, адам құқықтарын және бостандығын қорғау заңнамалары негізінде дайындалды. Сонымен қатар баяндамада

халықаралық соттардың маңызды шешімдерімен бірге тақырыпқа байланысты ТҮРКПА-ның ортақ ұстанымды дамытуға бағытталған және де баяндамаға қатысты мәселелерді зерттеген басқа да ғылыми жарияланымдардан пайдаланылған.

II. Кіріспе

Бүгінгі таңда трансшекаралық қылмыстардың бір бөлшегіне айналған терроризм, халықаралық қауымдастықты алаңдатқан жаһандық қатер және заманауи мәселеге айналууда. Тұтастай «Халықаралық қауымдастық» ұғымының танымы халықаралық құқық негізінен бастау алады. Бұл ұғым халықаралық келісімшарттар заңнамасына қатысты Вена конвенциясының 53-бабында қолданылған. Бұл бап бойынша: «халықаралық жалпы құқықтың міндетті нормасы, тұтастай мемлекеттердің халықаралық қауымдастықтың өздігінен ауытқымайтын және осындай сипатта болатын келесі халықаралық жалпы құқық шартымен өзгертуге болатын шарт ретінде танылған заңнамалық құжатнама болып табылады»¹. Ұқсас мәлімдеме 1997 жылдың 16 желтоқсанында Терористік бомбалардың алдын алу халықаралық шарттың алғысөзінің 10-бабында көрсетілген. Бұл бап бойынша, терорист бомбалауы сияқты лаңкестік әрекеттер тұтастай халықаралық қауымдастықты алаңдатады. Бұл тұрғыда терроризммен айыпталғандарды қудалау бойынша міндеттемелерін орындау мақсаты, тұтастай алғанда халықаралық қауымдастыққа қатысты негізгі құндылықтардың қорғалуы тұрғысынан маңызды.

Терроризмнің күрделі сипаты оның жанама және тікелей құрамдас бөліктерінің күрделілігімен ғана емес, сондай-ақ құқықтық қорғаудың тиісті салаларының, атап айтқанда халықаралық бейбітшілік пен қауіпсіздіктің, елдің ұлттық қауіпсіздігінің мәселелері мен адам құқықтары мен негізгі бостандықтарының маңызды бөлігіне әсер етуімен түсіндіріледі. Бұл тұрғыда терроризм трансшекаралық қылмыс ретінде айқындалады, себебі ол халықаралық қоғамның негізін құрайтын құндылықтарға қауіп төндіреді.

Бүгінгі әлемде терроризмнің көбеюі «Аль-Каида», Ирак және Шам Ислам мемлекеті секілді террорлық ұйымдардың (ИШИМ және басқалай атауы ДАИШ) және олармен байланысты адамдар, топтар, мекемелер мен ұйымдар сияқты көптеген лаңкестік әрекеттерге байланысты. Олар бұл әрекеттерді жазықсыз адамдарды өлтірумен қатар, басқа қасіреттерді тартырып, меншікке пен мүліктерге зиян келтіріп ең бастысы тұрақтылықты бұзу мақсатында әрекеттенеді².

Жаңа ақпараттық және коммуникациялық технологиялардың кеңінен таралуы, терроризмнің қанат жайып ауыр зардап шектіретін шығындарға әкелуіне жол ашты. Жаңа ақпараттық және коммуникациялық технологияларды кеңінен қолдану терроризмнің дәрежесін арттырады және елеулі шығындарға әкеледі. Осы тұрғыда, террористік

---

¹http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/law_treaties.shtml

²№2253 Шешім, БҰҰ ҚК тарапынан 2015 жылғы 17-желтоқсанда №7587 отырымында алынған, // <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N15/437/48/PDF/N1543748.pdf?OpenElement>

ұйымдар террористік және лаңкестік актілерді жүзеге асыру және қаржыландыру үшін, осы іс-қимылдарды жоспарлау және дайындау үшін жиі пайдаланады. Сонымен қатар, дамыған жаңа технологияларды қылмыс жасауға құрал ретінде пайдалану кибер-ғарыштық қауіпті қалыптастырған, жаңа «кибер-терроризм» ұғымын ортаға шығуына жол ашты. Кибер терроризм мемлекеттің қауіпсіздік, энергетика, көлік жүйелерін және басқа да маңызды салаларды зақымдауы үшін компьютерлік желілерді қолдану жолымен жасалатын лаңкестік әрекеттер ретінде сипатталады.

Халықаралық қылмыстық заңда ең ауыр қылмыстар болып табылған және Халықаралық қылмыстық Рим жарғысының 5-бабында көрсетілген геноцид қылмысы, адамзатқа қарсы қылмыстар, соғыс қылмыстары және шабуылға байланысты қылмыстары қатарына алынбасада, террорлық қылмыстың жазасыз қалмауын қарастыру, қылмыс пен күрес алаңындағы алғашқы қадамдар және нақтылай қылмыстың әсері тиімді тергелуі, мемлекеттік және халықаралық дәрежеде қабылданатын шарттармен жүзеге асырылатын іс-шараларда ынтымақтастық негізінде жүзеге асырылады.

Террорлық қылмыспен бірге, терроризммен халықаралық деңгейде күресудің тарихы тереңде болып табылады. Осы тұрғыда Ұлттар Лигасының 1930 шы жылдардағы терроризм танымын анықтауға, террористерді қудалауы үшін халықаралық деңгейде террористерді жазалау өкілеттігі бар мекемелер құру әрекетін көрете аламыз. Осыған байланысты Ұлттар Лигасы екі конвенцияны қабылдады. «Терроризмнің алдын алу және жазалау туралы шарты» және бұл шартпен танылған қылмыстардың құжаттарын қудалау үшін қажетті өкілеттілігі бар «Халықаралық Қылмыстық Сот құру шарты». Алайда, екі шартта жеткілікті қолдау жинай алмағандықтан қолданысқа енбеді.

Ұлттық деңгейде терроризмге қарсы тетіктердің ерекше әртүрлілігі бар және елден елге қарай өзгереді. Дегенмен, терроризмге қарсы ұлттық заңнама айтарлықтай өзгеше, ұлттық деңгейде терроризмге қарсы халықаралық шарттардың нормаларын түсіндірудегі тәсілдердің әртүрлі болуы, трансшекаралық қылмысқа қарсы күресте негізгі құқықтар мен бостандықтарды қорғау арқылы мүдделерді теңестірудің ең жақсы әдісін табу туралы консенсустың болмауы лаңкестік әрекеттердің алдын алуға кедергі келтіретін факторлар болып табылады. Осыған орай, терроризмге және жалпыға ортақ қабылданған халықаралық нормаларға қарсы күрестегі ең заманауи тәжірибеге сүйене отырып, ТүркПА-ға мүше елдердің лаңкестікке қарсы заңнамасына бірлескен тәсілдерді дайындау және қабылдау террористік актілердің алдын алу және болдырмау тетіктерін әзірлеуде маңызды қадам болып табылады. Жалпыға ортақ ұстаным ұлттық заңдарды әзірлеу үшін үлгі ретінде де пайдаланылуы мүмкін.

III. Терроризмнің Анықтамасы

Пікірлер:

Терроризмнің анықтамасы жөнінде консенсусқа жету заманауи қылмыстық кодекстің ең маңызды әрі қиын мәселелерінің бірі болып саналады. Алғаш рет «террор» түсінігі 1930 жылы Брюссельде өткен 3-ші Халықаралық Қылмыстық Кодекстің Бірлестіру

конференциясында қолданылды және де «жалпыға ортақ қауіп тудыруы мүмкін кез-келген құралдың қасақана пайдалануы» террорлық акт есебінде танылды.

Жалпы терроризммен күресу үшін әр түрлі салаларда БҰҰ, жергілікті және басқа да халықаралық ұйымдардың (Еуропалық Одақ, Ислам Ынтымақтастығы Ұйымы, Шанхай Ынтымақтастығы Ұйымы, Американдық Мемлекеттері Ұйымы, Африка Одағы, Араб Елдері Одағы) ең жоғарғы деңгейінде қабылданған бірнеше конвенция болуына қарамастан терроризмнің тұтастай алғанда, халықаралық қауымдастық үшін жалпы қабылданған анықтамасы жасалмады. Алайда, террордың жалпыға бірдей *actus reus ve mens rea* элементтері бар анықтамасын жасау және қабылдау, оны ұлттық қылмыстық заңға бейімделе алатын тиімді үлгі ретінде қолдануға мүмкіндік береді. Осылайша, әртүрлі құқықтық жүйелерде әртүрлі болып табылатын террорды құқықтық анықтауға ортақ немесе жақын көзқарас орнатуға болады. Бұл сондай-ақ терроризмге қарсы күресте, әсіресе экстрадициялау және өзара құқықтық көмек саласындағы халықаралық ынтымақтастықты айтарлықтай жеңілдетеді.

Терроризмнің трансшекаралық қылмыс ретінде саналатыны және халықаралық «ен ауыр қылмыстар» (core crimes) болып есептелетін геноцид, адамзатқа қарсы қылмыс, шабуылдау және соғыс қылмыстарымен бір санатта екенін ескеру қажет. Осы төрт қылмысқа қатысты кінәлілерді соттау және жауапқа тарту үшін 1998 жылдың 16-17 маусымда Римде болған Дипломатиялық конференцияда Халықаралық Қылмыстық Соты (UCD) құрылды, 2002 жылы 1 маусымда ресми ережесі қабылданып жұмыс істей бастады³. Рим жарғысына сүйене отырып, халықаралық құқықта лаңкестік қылмыстан гөрі, геноцид қылмыстарының, адамзатқа қарсы қылмыстардың, шабуылдау және соғыс қылмыстарының жалпы қабылданған ұғымдары бар және бұл ұғымдар Халықаралық Қылмыстық Сотқа мүше елдердің ішкі заңнамаларына бейімделген⁴.

Халықаралық «ен ауыр қылмыстардан» тыс терроризмді анықтау туралы консенсус жоқ. Бірақ халықаралық қоғамдастық трансұлттық қылмысқа қарсы күресті күшейту үшін өткен уақытта жеке қылмыстық жауапкершілікке қатысты терроризмнің анықтамасын нақтылауға әрекет жасады.

Терроризмнің келісімді-заңды анықтамасын енгізу әрекетінің алғашқысы 1934 жылғы Қазанның 26-ында Марсилья Оқиғасынан (Югославияның Королы Александрдың және Франция сыртқы істер министрі Луи Бартудің қасақана өлтірілуі) кейін 1937 жылында Женевада болды және бұл жиында Ұлттар Лигасы «Терроризмнің алдын алу және жазалау туралы келісімін» қабылдады. Бұл келісімге 24 ел қол қойды⁵, бірақ тек бір мемлекет-

---

³2016 жылғы 1-ші Қыркүйектегі мәлімет бойынша 124 ел Халықаралық Қылмыстық Соттың Рим жарғысын қабылдаған.

⁴Адам құқығы жөніндегі және қылмыстық жауапкершілік туралы Заң (Канада, 2000 ж.), Халықаралық қылмыстар және Қылмыстық сот актісі (Жаңа Зеландия, 2000), Халықаралық Сот Заңы (Біріккен Корольдік, 2001), Халықаралық құқыққа қарсы қылмыстар туралы заң (Германия, 2002), Халықаралық қылмыстық сот актісі (Австралия, 2002), Халықаралық қылмыстық сот актісі (Оңтүстік Африка Республикасы), Халықаралық қылмыстар (трансшекаралық) Заңы (Нидерландия, 2003) және т.б.

⁵Еуропа елдерінен конвенцияны қабылдаған елдер: Албания, Бельгия, Болгария, Греция, Чехословакия, Франция, Монако, Голландия, Норвегия, СССР, Румыния, Испания, Югославия, Эстония. Конвенцияны

Индия бұл құжатты ратификациялады және кейінірек құжатқа қажетті мақұлдау саны жеткіліксіз болып күшіне енбеді. Дегенмен, осы келісім террорға қарсы күресті реттеуге арналған жан-жақты бірінші заңдық инструмент болып табылады. Елу жылдан астам уақыттан кейін, 1996 жылы Үндістан БҰҰ-на жаңа Терроризмге Қарсы Кешенді Конвенцияның жобасын ұсынды, бұл құжатта жеке қылмыстық жауапкершілікке байланысты терроризм қылмысының құрамын анықтауға әрекет жасалды⁶. Осы Конвенция бойынша жұмыс, 2001 жылы АҚШ террорлық шабуылынан кейін қайта жанданды және қазіргі уақытта БҰҰ-ның тиісті бөлімшелерінде зерртеу жүргізілуде. Терроризмге Қарсы Кешенді Конвенцияның 2-ші бабы бойынша «егер кімде кім халық арасында қорқыныш пен үрей тудыратын немесе тікелей және де тікелей емес жолдармен ұлттық немесе халықаралық ұйымдарды белгілі бір әрекеттерді мәжбүрлей жасату немесе жасаудан тежеу мақсатында заңнан тыс әрі қасақана: а) басқа адамға ауыр дене жарақатын салса немесе өліміне себеп болса; немесе б) мемлекеттік немесе жеке меншік мүлікке елеулі залал келтірсе және де қоғамдық орындарды, қоғамдық ғимараттарды, қоғамдық көлік жүйелерін, инфрақұрылым объектілерін немесе қоршаған ортаны кеңінен бұзса; немесе в) осы баптың 1(б) бөлігінде көрсетілген жерлерге немесе мүліктерге айтарлықтай залал келтірген болса қылмыс жасаған болып есептеледі.»

Терроризмнің жалпы қабылданған анықтамасының жетіспеушілігі – терроризм қылмысының Халықаралық қылмыстық соттың юрисдикциясына жатпайтын негізгі себептерінің бірі. Түркия, Үндістан⁷, Ресей, Қырғызстан, Алжир, Тәжікстан, Македония, Шри-Ланка қатарлы елдер Рим Дипломатиялық конференциясында терроризмнің Халықаралық қылмыстық соттың қудалауына қатысты қылмыстардың тізіміне қабылдануы үшін тырысты. Алайда, бұл ұсыныс қабылданбады, өйткені терроризмнің жалпы қабылданған анықтамасының болмауы және терроризм проблемасына елдердің көп деңгейлі көзқарасы жаңадан пайда болған халықаралық соттың өкілеттігі туралы пікірталасты одан әрі арттыра түсетін еді. Сонымен қатар Түркия, Индия және Шри-Ланка елдері терроризмнің адамзатқа қарсы жасалған қылмыстар қатарына енгізілуіне қатысты ұсыныс жасағанымен делегаттар қабылдамады.⁸ Сонымен бірге, Рим конференциясында дауыс беру арқылы қабылданған Келісім пакетінің «Е» тармағында Рим жарғысына тарап елдердің Шолу Конференциясында қолайлы анықтама жасау және Халықаралық қылмыстық соттың қарауына жататын тізіміне алу үшін терроризм және есірткі саудасын зерттелуі жайлы ұсыныс болған еді⁹. Бірақ, Рим жарғысына терроризмді қосу Кампала (Уганда) қаласында 2010 жылғы маусымда өткен Бірінші Шолу конференциясының күн тәртібіне қатысты Нидерландының өтінішіне қарамастан қабылданбады¹⁰. Қосымша пікір

қабылдаған басқа елдер: Аргентина, Куба, Доминик Республикасы, Эквадор, Хайти, Перу, Венесуэла, Түркия, Үндістан, Египет.

⁶Measures to Eliminate International Terrorism. Report of the Working Group. UN Doc. A/C6/55. L2. 19 October 2000. Annex II.

⁷'Terrorism Should be "Core Crime" of Proposed International Court, India Tells Preparatory Committee', UN Doc. I/2766, 27 March 1996.

⁸'India, Sri Lanka and Turkey proposal regarding article 5', UN Doc. A/CONF.183/ C. 1/L.27/Rev.1

⁹UN Doc. A/CONF. 183/10.

¹⁰Assembly of State Parties to the Rome Statute of the International Criminal Court, 8th Sess. at Annex II, 40-51, I.C.C. Doc. ICC-ASP/8/20 (Nov. 18-26, 2009)

ретінде, агрессия қылмысының жалпыға бірдей қолайлы анықтамасының жоқтығы оны Халықаралық қылмыстық соттың юрисдикциясына қосуына кедергі келтірмеді, тек қана агрессия қылмысына қатысты юрисдикцияны сәйкес қабылданған 121 және 123-тармақтарында аталған қылмысты айқындайтын және Сот осы қылмысқа қатысты юрисдикцияны жүзеге асыратын шарттарды белгілегеннен кейін ғана жүзеге асырады. Бұл жағдай Біріккен Ұлттар Ұйымы Жарғысының тиісті ережелеріне сәйкес келеді. Осындай әдісті шын мәнінде терроризм үшін де қолдануға болатын еді, бірақ бұл Рома жарғысына мүше елдердің қолдамауына байланысты жүзеге асырылмай отыр.

Осылайша бүгінгі таңда терроризмнің жалпыға ортақ *жаһандық* анықтамасы құралмаса да бұл қылмыстың жергілікті құқықтық жүйелерінде түрлі анықтамалары бар. Мысалы; Араб Елдері Одағының терроризммен күрес конвенциясы (1998), Африка Одағының терроризмнің алдын алу және оған қарсы күрес конвенциясы (1999), ТМД елдерінің Терроризммен күрес келісімі (1999), Ислам Ұнтымақтастығы Ұйымының Конвенциясы (1999), Шанхай Ұнтымақтастық Ұйымының терроризм, сепаратизм мен экстремизммен күрес конвенциясы (2001), Еуропа Кеңесінің терроризмге қарсы негіздемелік шешімі (2002), Америка Мемлекеттері Ұйымының терроризммен күрес келісімі (2002), Араб Шығанағындағы Елдердің Ұнтымақтастық Кеңесінің терроризммен күрес конвенциясы.

БҰҰ қабылдаған белгілі бір салалық конвенцияларда және белгілі бір халықаралық құқықтық құжаттарда террористік актілердің кейбір анықтамалары қолданылған. Атап айтқанда, 1973 жылғы 14 желтоқсандағы «Дипломатиялық агенттіктер және де халықаралық қорғалатын адамдарға қарсы қылмыстарды болдырмау және жазалау жайлы келісімі», 1979 жылғы 17 желтоқсанда қабылданған «Кепілге адам алуға қарсы халықаралық конвенция», 1997 жылғы 15 желтоқсанда қабылданған «Террористік бомбаның алдын алу туралы халықаралық конвенция», 2005 жылғы сәуірде қабылданған «Ядролық терроризмнің алдын алу туралы халықаралық конвенцияда және дет.б мәтіндердегі байланысты түсініктерді мысал етуге болады.

Сонымен қатар, терроризмді анықтау әрекеттерін халықаралық соттардың жеке заңдарынан да көруге болады. Мысалы 2012 жылы 18 шілдеде Ливанның арнайы сотының апелляциялық палатасы, соттың 2011 жылғы 16 ақпандағы шешімінің апелляция туралы өтінішін қабылдамай алғаш рет халықаралық құқықта терроризмді анықтау туралы мәлімдеме жариялады. Сот терроризмнің Ливанның ұлттық заңнамасына сәйкес түсіндірілуінде, кем дегенде бейбіт уақытта терроризм қылмысы туралы әдеттегі халықаралық құқық нормасы пайда болғанын мәлімдеді. Бұл қылмыстың элементтері ретінде: а) қылмыстық құқық бұзушылық жасау (мысалы адам өлтіру, адам ұрлау, кепілге адам алу т.б); б) қоғамға қауіп төндіретін адамдар арасында қорқыныш пен үрей тудыруға, немесе тікелей немесе жанама түрде, ұлттық немесе халықаралық ұйымдарды белгілі бір әрекеттерді жасауға немесе жасамауға мәжбүрлеуге бағытталған; в) трансшекаралық қылмыс болуы қарастырылды¹¹.

---

¹¹UN Special Tribunal for Lebanon (Appeals Chamber). Interlocutory Decision on the Applicable Law: Terrorism, Conspiracy, Homicide, Perpetration, Cumulative Charging, STL-11-01/1, 16 February 2011. Para. 85// <http://www.stl-tsl.org>

Сонымен қатар, қылмыстық жауапкершілік үшін терроризмнің анықтауы, Әзірбайжан¹², Қазақстан¹³, Қырғызстан¹⁴ және Түркия¹⁵ сынды елдердің қылмыстық заңдарында әрі арнайы лаңкестікке қарсы заңдарына енгізілген.

Көптеген аймақтық халықаралық келісімдерде, салалық БҰҰ конвенцияларында, ұлттық заңнамада және іс-заңда қамтылған терроризмнің әртүрлі анықтамаларын талдау, терроризмнің жалпы қабылданған анықтамасын осы қылмыстың ең аз объективті және субъективті элементтерін жинақтауы керек деген қорытындыға келеді. Бүгінгі таңда, халықаралық қоғамдастықта осы екі компоненттің қарым-қатынастары бойынша «терроризмнің» құқықтық түсінігін пайдалану тұрғысында консенсус бар.

Терроризмнің объективті жағы көптеген көріністермен сипатталады және адам өлімі немесе олардың денсаулығына айтарлықтай зиян келтіретін, әртүрлі инфрақұрылымдық объектілерге, табиғи объектілерге немесе мәдени мұра объектілеріне залал келтіруге немесе бүлдіруге әкелетін түрлі қылмыстық әрекеттердің тізімін қамтиды. Мұндай іс-әрекеттердің нәтижесінде мемлекеттік органдардың қызмет ету жүйелерінің, техногендік апаттардың, тіршілікті қамтамасыз ету кешендерінің қызметі бұзылуы мүмкін. Барлық жағдайларда қылмыстың объективтік жағынан ең бірінші маңызды аспектісі ұлттық заңнамаға сәйкес қылмыстық сипатта болады және оның ішінде адам өлтіру, ауыр дене жарақатын туғызу, адамды ұрлау, адамды кепілге алу, ұшақтар мен кемелерді ұрлау әрі т.б. қылмыстар болады. Терроризмнің объективті жағынан ең аз талқыланған элементі - зорлық-зомбылықты лаңкестік әрекетті жүзеге асыру құралы ретінде қолдану болып табылады. Осыған байланысты әртүрлі формаларда зорлық-зомбылық халықаралық құқықтық актілерде де, ұлттық заңнама актілерінде қамтылған терроризм актілерінде де кездеседі.

Терроризмнің субъективті жағы оның *күрделілігіне* байланысты ерекшеленеді және субъективті элемент өзіне халықты қорқыту, халық арасында үрей тудыру мақсатымен тікелей әрі балама жолмен мемлекеттік немесе халықаралық қауымдастықты белгілі әрекеттер жасауға немесе жасамауға мәжбүрлеу сияқты арнайы ниетті (*special intent*) қамтиды.

Жоғарыда айтылғандарды ескере отырып, жалпыға ортақ көзқарас қалыптастыру үшін терроризм қылмысының анықталуы төмендегідей ұсынылады:

... - Бап Террористтік акттің анықтамасы

1. Террористтік акт; халық арасында қорқыныш пен үрей тудыру мақсатымен немесе мемлекеттік әрі халықаралық ұйымдарды белгілі бір іс-әрекетті жасауға немесе жасамауға мәжбүрлеу ниетімен жасалған, құрылымы бойынша адам өміріне, денсаулығына, қоғам қауіпсіздігіне, меншік, қоғамдық және де мемлекет мүліктеріне немесе мемлекеттіккөлік, байланыс және қарым қатынас, инфрақұрылым жүйелерінің қалыпты жағдайда жұмыс істеуіне және қауіпсіздігіне айтарлықтай

¹²“Терроризммен Күрес” Заңы (18.00.1999, 1-бап)

¹³“Терроризмнің Алдын Алу” Заңы (13.07.1999, 1-бап)

¹⁴“Терроризмнің Алдын Алу” Заңы (08.11.2006, 1-бап)

¹⁵№3713, “Терроризммен Күрес” Заңы (12.04.1991, 1-бап)

залал келтірген немесе залал келтіру қаупін тудыруға арналған қылмыстық әрекет болып табылады.

2. Кімде кім жоғарыда көрсетілген әрекеттергетікелей немесе жанама түрдеқатысты болсақылмыс жасаған немесе қылмысқа қатысушы болып табылады.

IV. Терроризмнің Қаржы көздерімен күресу

Пікірлер:

1. Терроризмді қаржыландыруға қарсы күрес аймақтық және халықаралық деңгейде жұмыс атқаратын және трансшекаралық қылмыс ретінде анықталған лаңкестікке қарсы үйлестірілген механизмнің негізгі құрамдас бөлігі болып табылады. 2008 жылдың қыркүйек айында дауысқа салыну нәтижесінде қабылданған БҰҰ-ның терроризмге қарсы жаһандық стратегиясы (БҰҰ Бас Ассамблеясының №60/288 қарары), терроризмді қаржыландыруға қарсы тұру және тараптардың халықаралық стандарттар негізінде кешенді алдын алу шараларын қабылдауы өте маңызды екендігі атап өтіледі. Сонымен қатар, ақшаны заңсыз айналымға қарсы қаржылық күрес тобының (FATF) 40 ұсынысына негізделген жан-жақты халықаралық стандартты қолдану және терроризмді қаржыландыруға қарсы күрес және жаппай қырып-жоятын қаруды таратуға қарсы күрес мақсатындағы 9 ұсыныстар негізінде кешенді халықаралық стандарттарды қолдану бойынша ұсыныстар жасалды¹⁶.

2. FATF ұсыныстары алғаш рет 1990 жылы есірткіден түскен қаржыны ақтағанадамдар тарапынан, қаржы жүйесін теріс мақсатта пайдаланумен күресу үшін дайындалды. Ұсыныстар 1996 жылы алғаш ретзаңсыз ақшаны ақтау механизмдері мен типологиясын қарастыру үшін қайта қаралды. 2001 жылы терроризмді қаржыландырумен күреске қатысты FATF-тың өкілеттіктері кеңейтілді және терроризмді қаржыландыруға қарсы күрес жөніндегі сегіз арнайы ұсыныс және 2004 жылы тоғызыншысы қарастырылды. Бұл ұсыныстар заңсыз ақша айналымы мен терроризмді қаржыландыруға қарсы күресте халықаралық стандартқа сәйкестендіріліп 180 елде мақұлданған.FAFT-тың заңсыз ақша айналымымен күрес жөніндегі 40 ұсынысы және терроризмді қаржыландыруға қарсы іс-қимылдық 9 арнайы ұсынысы, БҰҰ Қауіпсіздік Кеңесінің №1627 (2005) қарары және БҰҰ Бас Ассамблеясының №60/288 (2006) қарарының қосымшасы болып табылатын терроризмге қарсы іс-қимыл жоспарының маңызды құрамдас бөлігі ретінде танылды. 40+9 Ұсыныстар – заңсыз ақша айналымы және

---

¹⁶FATF (Financial Action Task Force-) –Қаржылық іс-қимыл жөніндегі жауапты топ G-7 елдері (АҚШ, Жапония, Германия, Франция, Англия, Италия және Канада) тарапынан 1989 жылы заңсыз ақшаны ақтау және терроризмді қаржыландырумен, сонымен қатар халықаралық қаржы жүйесінің тұтастығына қауіп төндіретін басқа да әрекеттерге қарсы жан-жақты күресу негіздерін айқындау жәнежүзеге асыру, осыған қатысты стандарттар белгілеу және мемлекеттер арасында ынтымақтастықты арттыру мақсатында қалыптастырылған халықаралық құрылым болып табылады. Парижде өткен экономикалық саммитте, тек бір мемлекеттің күресуі арқылы алдын алуға болмайтын ауқымда және жаһандық деңгейде бой көрсеткен қатерге қарсы Қаржылық іс-қимыл жөніндегі жауапты топтың (Financial Action Task Force–FATF) құрылу жайлы шешім шыққан. FATF’тың қазіргі таңда 35 мемлекет және 2 құрылымымен қоса алғанда 37 мүшесі бар. Сонымен қатар 20 ұйым және бір елді қоса алғанда 21 бақылаушысы бар. (Consolidated FATF Strategy on Combating Terrorism Financing// <http://www.fatf-gafi.org/media/fatf/documents/reports/FATF-Terrorist-Financing-Strategy.pdf>)

терроризмді қаржыландыру көздерімен ұлттық деңгейде тиімді күресуге арналған кешенді шаралар¹⁷.

3. FATF-тің ұсыныстары заңсыз ақша айналымы және терроризмді қаржыландыру көздерімен күресу, сонымен қатар жаппай қырып-жоятын қаруды таратумен күресу үшін елдердің қолдануы тиіс кешенді шаралар жиынтығын белгілейді. Елдер әртүрлі заңнамалық, әкімшілік және функционалдық құрылымдар мен қаржылық жүйелерге ие, дегенмен, тақырыпқа қатысты қылмыстармен күресте өкілеттіліктерін қолдана алмауда. Осы себепті мемлекеттер, халықаралық стандарттарға негізделген FATF ұсыныстарын нақты жағдайлар мен шарттарға бейімдеуі керек. Ұсыныстар ел ішінде қабылдануы тиіс тұрғыда: тәуекелдерді анықтау, саясатты бағамдау және үйлестіруді қамтамасыз ету; заңсыз ақша айналымын қадағалау, терроризмді қаржыландыруға және жаппай қырып-жоятын қаруды таратуға бақылау жасау; қаржы және басқа да нақты секторларға қатысты алдын алу шараларын жүзеге асыру; тиісті мекемелердің (мысалы, полиция және прокуратура) өкілеттіктері мен жауапкершіліктерін және басқа да құрлымдық алдын алулар; заңды тұлғалар мен ұйымдардың банктік есеп-шоттары¹⁸ туралы ақпарат ашықтығы мен уақтылы ақпараттандыруды арттыру; халықаралық ынтымақтастық жөніндегі шараларды жүзеге асыру¹⁹ сияқты алдын алу шаралары болып табылады.

4. Терроризмді қаржыландырудың алдын-алу туралы халықаралық-құқықтық міндеттемелердің негізін Біріккен Ұлттар Ұйымында 1999 жылы қабылданған және 187 елдің қатысуымен болған «терроризмді қаржыландырудың алдын алу туралы шарт» құрайды²⁰. Еуропалық Одаққа мүше мемлекеттердің заңсыз ақша айналымы және терроризмді қаржыландыруға қарсы іс-қимыл жөніндегі халықаралық міндеттемелерінің негіздерінің бірі, 2005 жылғы 16-мамырдағы Терроризмнің қаржы көздері және қылмыстан заңсыз жолмен алынған кірістерді, іздестіруге жоюға және тәркілеуге қатысты Еуропалық Кеңестің шарты болып табылады²¹. Заңсыз ақша айналымымен күреске қатысты басқа тағы бір мәтін 2000 жылы «Біріккен Ұлттар Ұйымының трансшекаралық ұйымдасқан қылмысқа қарсы шарты» болып табылады²². Бұл Конвенцияның Кіріспе бөлімінде халықаралық деңгейде ауқымды қылмыстардан түскен табыстарды

---

¹⁷Tackling of the Financing of Terrorism: The UN Counter-Terrorism Implementation Task Force (CTITF) Working Group Report. New York, 2009. P. 5. (Терроризмді Қаржыландырумен күрес: Терроризммен Күресте Іс-Әрекеттік Жұмыс Жөніндегі Баяндамасы (TMUGG-CTITF). New York, 2009. С. 5.)

¹⁸FATF ұсыныстары // http://www.eurasiangroup.org/files/FATF_docs/Rukovodstvo_FATF_Prozrachnost_i_BS.pdf

¹⁹International Standards on Combating Money Laundering and the Financing of Terrorism & Proliferation (The FATF Recommendation) // http://www.fatf-gafi.org/media/fatf/documents/recommendations/pdfs/FATF_Recommendations.pdf

²⁰Конвенция 2001 жылғы 26-Қазанда Әзірбайжан тарапынан; 2004 жылғы 24-ақпанда Қазақстан тарапынан; 2003 жылғы 2-қазанда Қырғызстан тарапынан; 2002 жылғы 28-маусымда Түркия тарапынан бекітілді (United Nations Treaty Collections // https://treaties.un.org/pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=XVIII-11&chapter=18&lang=en)

²¹Конвенция 2016 жылғы 2-мамырда Түркия тарапынан мақұлданды. (Еуропа Кеңесі Келісімдер Бюросы // http://www.coe.int/ru/web/conventions/home/-/conventions/treaty/198/signatures?p_auth=pzZi6qnY)

²²Конвенция 2003 жылғы 30-Қазанда Әзірбайжан тарапынан; 2008 жылғы 31-шілдеде Қазақстан тарапынан; 2003 жылғы 2-қазанда Қырғызстан тарапынан; 2003 жылғы 25-наурызда Түркия тарапынан бекітілді. (United Nations Treaty Collections // https://treaties.un.org/pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=XVIII-12&chapter=18&lang=en)

айналдыруға қатысты, трансшекаралық ұйымдасқан қылмыс пен терроризм күмәнсіз байланысты болуына бастыкөңіл бөліп, трансшекаралық ұйымдасқан қылмыс пен терроризм арасындағы қарым-қатынастың кеңеюіне назар аударады²³. 2001 жылғы 28-қыркүйектегі БҰҰ-ның №1373 шешімі бойынша, халықаралық терроризм мен халықаралық ұйымдасқан қылмыс, заңсыз есірткі, заңсыз ақшаны ақтау және ядролық, химиялық, биологиялық және өлімге әкелетін қауіп-қатерлерліқару-жарақтарды заңсыз беру және контрабанда, аймақтық және халықаралық осы күрделі мәселеге қарсы операцияны күшейту және халықаралық қауіпсіздікке әсер ететін елеулі қатердің алдын алу жөніндегі ынтымақтастықты нығайту қажет. БҰҰ Қауіпсіздік Кеңесі 2014 жылғы 19 желтоқсанда 2195 нөмірлі кейбір аймақтарда террористердің, оның ішінде қару мен есірткі тасымалы, заңсыз адам саудасы және құнды өнер туындылары мен табиғи ресурстарды саудалау, соның ішінде алтын, басқа да қымбат металдар мен тастар, минералдар, табиғи ресурстар, көмір және мұнай саудасы, сонымен қатар трансшекаралық қылмыстық әрекеттердің ішінде қарақшылық пен банк тонау фактілерінің таралу мүмкіндігіне қатты алаңдаушылық білдірді. Осыған орай, әділ және тиімді қылмыстық сот төрелігі жүйесін құру және жалғастыру лаңкестікке және трансшекаралық қылмысқа қарсы күрестің негізгі стратегиясының бірі болуға тиіс екендігі атап өтті²⁴.

БҰҰ Қауіпсіздік Кеңесі, 2014 жылғы 19 желтоқсанда 2195 нөмірлі кейбір аймақтарда террористердің, оның ішінде қару мен есірткі тасымалы, заңсыз адам саудасы және құнды өнер туындылары мен табиғи ресурстарды саудалау, соның ішінде алтын, басқа да қымбат металдар мен тастар, минералдар, табиғи ресурстар, көмір және мұнай саудасы, сонымен қатар трансшекаралық қылмыстық әрекеттердің ішінде қарақшылық пен банк тонау фактілерінің таралу мүмкіндігіне қатты алаңдаушылық білдірді. Осыған орай, әділ және тиімді қылмыстық сот төрелігі жүйесін құру және жалғастыру лаңкестікке және трансшекаралық қылмысқа қарсы күрестің негізгі стратегиясының бірі болуға тиіс екендігін атап өтті²⁵.

2015 жылғы 22 желтоқсандағы БҰҰ-ның №2253 шешімі бойынша террористік ұйымдар мен террористердің белгілі бір террорлық әрекетке қатысы бар-жоқтығына қарамастан, заңсыз есірткілер мен оларды өндіруде пайдаланылатын химиялық заттарды заңсыз әкелуді қоса алғанда, қаржыландыру мен заңсыз әрекеттерді болдырмау үшін қажетті алдын алу шараларды ұйымдастыру қабылданған²⁶. БҰҰ-ның маңызды құжаттарында террористік топтар мен жалпы қылмыстық ұйымдардың қылмыстық әрекеттерінен туындауы мүмкін елеулі қатерлерге сілтеме жасай отырып, осындай мәлімдемелерді түсінуге болады

---

²³Трансшекаралық Ұйымдасқан Қылмыстарға Қарсы БҰҰ Келісімі 2000.// <https://www.unodc.org/documents/russia/Reports/TOCebook-r.pdf>

²⁴28 Eylül 2001 tarihli BM Güvenlik Konseyinin 4385 nolu oturumunda kabul edilen kararı [elektronik kaynak] // <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N01/557/45/PDF/N0155745.pdf?OpenElement> (yayınlama tarihi)

²⁵19 Aralık 2014 tarihli BM Güvenlik Konseyinin 7351 nolu oturumunda kabul edilen kararı [elektronik kaynak]// <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N14/708/78/PDF/N1470878.pdf?OpenElement> (yayınlama tarihi)

²⁶17 Aralık 2015 tarihli BM Güvenlik Konseyinin 7587 nolu oturumunda kabul edilen kararı [elektronik kaynak]// <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N15/437/48/PDF/N1543748.pdf?OpenElement> (yayınlama tarihi)

Террористер әдеттегі жалпы қылмыстарға жанама түрде араласатын кем дегенде екі жол бар. Бірінші жағдайда басқа қаржылық ресурстар болмаған жағдайда, лаңкестер жеке пайда табу үшін түрлі қылмыстарға қатысады және өздері үшін нақты қызметін қаржыландыруды қамтамасыз етеді. Соңғы жағдайда лаңкестік әрекеттерді жүзеге асыру үшін қажетті кейбір заттар мен ресурстарға құқықтық қатынас жолдары болмаған жағдайда, террористер оларды қамтамасыз ету үшін түрлі құқық бұзушылықтар жасайды. Заңсыз нарықтарға қол жеткізудің әртүрлі жалпы құқық бұзушылық көбінесе лаңкестік әрекеттердің жүзеге асырылу үшін тиімді алғышарттары ретінде қарастырылады²⁷.

Террористік әрекеттердің жүзеге асырылуында, лаңкестік шаубыл мақсатында, насихат және персоналды қамтамасыз етуде, террористерді тәрбиелеу және оқыту, материалдық төлемдер мен әлеуметтік қолдау көрсету үшін материалдық ресурстардың айтарлықтай көлемі пайдаланылатындығы жобаланады.

Терроризмге қарсы күрестің халықаралық-құқықтық механизмінде ұлттық заңнама құралдары: 1) 2009 жылғы 10 ақпандағы Әзірбайжан Республикасының Заңы, заңсыз ақшаны айналдыруға және терроризмді қаржыландыруға қарсы күрес; 2) 2009 жылғы 28 тамыздағы Қазақстан Республикасының Заңсыз кірістерді жылытатуға және терроризмді қаржыландыруға қарсы күрес туралы Заңы; 3) 2006 жылғы 31 шілдедегі Қырғыз Республикасының «Қылмыстан түскен кірістерді реттеу және терроризмді немесе экстремистік қызметті қаржыландыруға қарсы іс-қимыл» туралы Заңы, 2013 жылғы 7 ақпандағы Түркия Республикасының «Терроризмді қаржыландыруды алдын алу жөніндегі Заңмен» қолдау танытылады²⁸.

Сонымен қатар; «Терроризмді қаржыландырудың алдын алу туралы халықаралық конвенцияда» көрсетілген терроризмді қаржыландыруға қарсы күрес трансшекаралық қылмыс деп белгіленген. Егер қылмыс осы Мемлекеттің азаматы болып табылатын және осы мемлекеттің аумағында болған және егер 7-баптың 1-тармағына немесе 7-баптың 2-тармағына сәйкес басқа мемлекеттің заңнаманы жүзеге асыруға құқығы жоқ болса, осы Конвенция қолданылмайды

Жоғарыда айтылғандарды ескере отырып, терроризмді қаржыландыруға ортақ ұстаным төмендегідей ұсынылады:

... -Бап Терроризмнің қаржы көздерімен күресу

1. Қандайда жағдайда болмасын терроризмнің қаржы көздерінде қолданылған, лаңкестік әрекет жасаған немесе осыған ұқсас қылмыстарға қатысы бар жеке тұлғаларға тиесілі болған, осымен бірге қандай жағдай болғанда да террористердің басқаруы мен бақылауна алынған түрлі ресурстар²⁹ тоқтатылады.

²⁷Handbook on Criminal Justice Responses to Terrorism. United Nations, New York, 2009. P. 29.

²⁸Әзірбайжан Қылмыстық Кодексінің 214-бап, 1-тармағы; Қазақстан Қылмыстық Кодексінің 258-бабы; Қырғызстан Қылмыстық Кодексінің 226-бап, 1-тармағы; Түркия Қылмыстық Кодексі. Azerbaijan Ceza Kanunu, 214. madde, 1. fıkr, Kazakistan Ceza Kanunu, 258. madde, Kirgizistan Ceza Kanunu, 226. madde, 1. fıkr, Türkiye Ceza Kanunu.

²⁹«Қаржыландыру» қандай жолмен болса да материалдық немесе материалдық емес, жылжымалы немесе жылжымайтын мүлік, мүліктің барлық түрлері және осы бағалы қағаздар бойынша мүліктік құқық немесе пайданы растайтын құжаттың барлық түрлері, электронды немесе цифрлық нысанда, құқықтық құралдардың барлық түрлерін, осы стандарт банктік несиелерді, жол жүру билеттерін, ақша аударымдарын,

2. Кез-келген жағдайда, тұтастай немесе ішінара болсын, кез-келген тұлға террористік актілердің қолданылуында пайдаланылатын немесе қолдануға болатындығын біле отырып, тікелей немесе жанама түрде қаржыландырса немесе қаржыландыруға қаражат жинаса қылмысқа қатысы бар болып танылады. Ішкі заңнаманың қағидаларына сәйкес, өз елінде құрылған немесе өз заңнамасына сәйкес құрылған заңды тұлғаны басқару немесе бақылауға жауапты адам осы тұрғыда терроризмді қаржыландырса, сонымен қатар осы заңды тұлғаның қылмыстық жауапкершілігі жалғасын табады. Бұл жауапкершілік қылмыстық немесе әкімшілік заңға сай болуы мүмкін.

V. Экстрадициялау немесе қылмыстық айыптау жауапкершілігі(*aut dedere aut judicare- экстрадицияла немесе сотта*)

Пікірлер:

Қылмыскерлерді экстрадициялау немесе қылмыстық айыптау жауапкершілігі (*aut dedere aut judicare* - экстрадицияла немесе сотта) террористтердің қылмыстық жауапкершіліктен қашу мүмкіндігін шектей отырып жазалануын қамтамасыз етеді және ол тұтастай халықаралық қоғамдастықтың назарын аударған терроризмге қарсы механизмнің негізгі құрамының бірі болады.

БҰҰ Халықаралық сотта қаралған *Democratic Republic of Congo v. Belgium*³⁰ ісінің судьяларының (R. Higgins, P. Koopmans ve T. Buergenthal) бірауыздан қабылданғанарнайы шешімінде «аса ауыр қылмыс жасаған адамдар жазасыз қалмайтыны жөніндегі халықаралық консенсус жаңадан қалыптасқан халықаралық қылмыстық трибуналдар, шарттық міндеттемелер және ұлттық соттардың істеріне икемделіп бұзыла бастады³¹» делінген. Осындай келісімшарттық міндеттердің ішінен *aut dedere aut judicare* қағидасының орны халықаралық және трансұлттық қылмыстарға қарсы күрестегі рөлі арқасында маңызды орын алады.

акцияларды, бағалы қағаздарды, облигацияларды, аккредитивтерді шектеусіз қамтиды. (Терроризмнің қаржыландырылуының алдын алу жайлы халықаралық келісімі, 1-бап, 1-тармақ)

³⁰Осы іске қатысты ақпарат үшін: *Henzelin M. La Compétence Pénale Universelle : Une Question Non Résolue Par L'Arret Yerodia// Universelle Revue Générale de Droit International Public. 2002. N 4. P. 819-854; Boister N. The ICJ in the Belgian Arrest Warrant Case: Arresting the Development of International Criminal Law// Journal of Conflict and Security Law. 2002. Vol. 7. N. 2. P. 293-314; Zuppi A-L. Immunity v. Universal Jurisdiction: The Yerodia Ndombasi Decision of the International Court of Justice// Louisiana Law Review. 2003. Vol. 63. P. 309-320; Wickremasinghe C. Arrest Warrant of 11 April 2000 (Democratic Republic of the Congo v Belgium), Preliminary Objections and Merits, Judgment of 14 February 2002// International and Comparative Law Quarterly. 2003. Vol. 52. N. 3. P. 775-781; Nelson A. Democratic Republic of Congo v. Belgium: The International Court's Consideration of Immunity of Foreign Ministers from Criminal Prosecution in Foreign States// New York Law School Journal of Human Rights. 2003. Vol. 19. N 3. P. 859-868; Winants A. The Yerodia Ruling of the International Court of Justice and the 1993/1999 Belgian Law on Universal Jurisdiction// Leiden Journal of International Law .2003. Vol. 16. N 3. P. 491-509; Meziyaev A. B. Қамауға алу туралы бұйрықпен байланысты іс (Конго Демократиялық Республикасымен Бельгия арасындағы іс)// Ресей Халықаралық құқық журналы. Санкт-Petersburg, 2003. С.84-99; Rabinovitch R. Universal Jurisdiction in Absentia// Fordham International Law Journal. 2004. Vol. 28. P. 500-520; Safarof N. Трансұлттық қылмыстарды қудалау: дипломатиялық иммунитетке қарсы әмбебап юрисдикция // Devlet ve hukuk. 2011. N 9. С. 81-92.*

³¹Case Concerning the Arrest Warrant of 11 April 2000 (Democratic Republic of Congo v. Belgium) Judgment of 14 February 2002. ICJ (Arrest Warrant Case) Para. 51.

Aut dedere aut judicare қағидасының мақсаты егер қылмыс жасалмаған елде қылмыс жасаған адам қайтарылмаса, қылмыскердің жазасыз қалмауын қамтамасыз ету болып табылады. Осыған байланысты, егер құқық бұзушы қылмыскер қайтарылмаса, онда бұл мәселе құзыретті және тиісті органдарға қудалау үшін жіберілуін қамтамасыз етеді. Дегенмен, кез-келген жағдайда, бұл міндеттеме қылмыстық юрисдикцияның қандай түрін қолдануға болатынын немесе пайдаланады дегенді білдірмейді. Осыған байланысты, *aut dedere aut judicare* сот санаты болып саналмайды. Егер сот процесі қылмыс жасаған елде басталған болса, бұл міндеттеме орындалды деп есептеледі.

Aut dedere aut judicare міндеттемесі әмбебап юрисдикция болып есептелмейді. *Aut dedere aut judicare* және әмбебап юрисдикцияның (universal jurisdiction) бір-біріне жақын бірақ толықтай үйлеспейтін ұғымдар екенін ескерген жөн. Әмбебап юрисдикция трансұлттық сот органдарының санатына жатады.

БҰҰ Халықаралық құқық бойынша арнайы баяндамашы айтып кеткендей «алдын алу шарасының әмбебаптығы әмбебап юрисдикция немесе соттардың әмбебап өкілеттіктеріне теңестірілуі мүмкін емес, сондықтан осы мағынада міндеттеменің қолданылуы, яғни тиісті мемлекеттерге қайтарылуы немесе қылмыстық жауапкершіліктен құтылмауы және соттарда қауіпсіздіктің қауіпсіздігін қамтамасыз ету деп аталатын орын табылған жағдайда сотқа жеткізілу жағдайында шаралардың әмбебаптығы қамтамасыз етіледі». Осылайша, халықаралық құқықтағы үстем жағдай, сондай-ақ сот төрелігі бойынша міндеттемелер мен жалпы юрисдикция бір-біріне жақын болғанымен, ұғым мүлдем басқаша және бір-біріне сәйкес келмейтін мағынада.

Атап айтуға тұрарлық тағы бір мәселе; БҰҰ салалық конвенциялары *aut dedere aut judicare* өз міндеттемелерін орындау кезінде елдің өз азаматтарын экстрадициялауы, ұлттық заңнамаларға қайшы келмейтін кездерде ерекше жағдай деп есептемейді.

Атап айтқанда, Ядорлық терроризммен күреске қатысты конвенцияның 2-бабының 11-тармағына сәйкес; Қатысушы мемлекеттің ұлттық заңнамасы өзінің азаматтарының бірін беру немесе басқа жолмен басқа біреуге беруге мүмкіндік беретін жағдайларда ғанасот талқылауы немесе сотта істің қаралуы нәтижесінде егер қылмысты жазасын өтеу үшін осы мемлекетке қайтарылатын болса осы адамның экстрадициясы немесе берілуі сұралған және осы тұлғаның экстрадициялануын талап ететін мемлекет пен қатысушы ел осы нұсқамен және олар орынды деп санайтын басқа шарттармен келісулері қажет. Осылайша мұндай шартты қамтамасыз ету осы баптың 1-бөлігінде көрсетілген міндеттемелерді орындау үшін жеткілікті болады.

Тұтастай алғанда, көптеген елдер өз заңнамаларының жалпы ережелерінде өз азаматтарын қайтармайтындығын атап өту маңызды. Алайда, осы ережелердің кейбір айрықшалықтары бар. Әсіресе Еуропалық Одақ шеңберіндегі қылмыстық істер бойынша өзара ынтымақтастық тетіктерінде кездесетін айрықшалылықтарды мысал ретінде келтіруге болады. 2002 жылғы 13 маусымда қабылданған «Еуропалық қамауға алу туралы және мүше мемлекеттер арасындағы табыстау процедуралары жайлы» Еуропа Кеңесінің Негіздемелік шешіміне сай бір мемлекеттің азаматын басқа мүше мемлекетке осы конвенцияның 5-бабына көрсетілген шарттардың орындалуына байланысты

табыстауға болады. Осы бапқа сәйкес, қылмыстық қудалау мақсатында шығарылған еуропалық қамауға алу туралы шешімге сәйкес, азамат немесе қатысушы-мемлекетте тұрақты тұратын тұлға болған жағдайда, табыстау үкім шығарылған мүше-мемлекетке жазаны өтеу немесе қауіпсіздік шараларын орындау үшін қайтару қажеттілігіне байланысты болуы мүмкін бас бостандығынан айыру, шығарушы мемлекеттің үкімімен шығарылуы мүмкін.

Бұл міндеттемені кеңінен қолдану, әсіресе халықаралық лаңкестікке қарсы күрестің шарттық-құқықтық тетіктерінде оның маңыздылығын куәландырады. Мысалы БҰҰ Терроризмнің қаржыландырылуының алдын алу жайлы халықаралық конвенциясының 10-бабында кінәлінің орналасқан жердегі мемлекет егерде оны табыстамаса шектен тыс кешігуге мұрсат бермей, ешқандай айрықшалықсыз, қылмыс өз жерінде жасалса немесе жасалмағанына қарамастан өз заңнамасында көзделген процедура шеңберінде қылмыстық іс қозғау үшін мәселені құзыретті органдарға жіберуге міндетті.

Осындай мысал 2005 жылғы 13 сәуірдегі Ядролық терроризмнің алдын алу туралы халықаралық конвенцияда бар. Конвенцияның 10-бабының 2-тармағында қажет болған жағдайлардың қамтамасыз етілуіне байланысты қатысушы мемлекет қылмыскер айыпталушыны немесе айыпталушыны қылмыстық қудалауды қамтамасыз ету үшін өз ішкі заңнамасында тиісті шараларды қолданады. Сонымен қатар, 11-бапқа сәйкес, егер ол уағдаласушы мемлекеттің аумағында орналасқан уағдаласушы тарап адамды қайтармаса, қылмыс өз елінің аумағында қылмыстық қудалау мақсатында өз заңдарына сәйкес зиян келтірместен және кешіктірмей құзыретті органға жіберіледі. Аталған органдар осы мемлекеттің заңнамасына сәйкес басқа да қылмыстық әрекеттерге қатысты шешім қабылдайды.

2010 жылғы 10 қыркүйекте халықаралық азаматтық авиацияның заңсыз әрекеттерінің алдын алу туралы конвенцияға сай болжамды қылмыс жасаған адамның орналасқан тарап мемлекеті бұл адамды қайтармаған жағдайда, қылмыс елдің аумағында жасалып жасалмағанына қарамастан айрықшалықсыз жағдайларға қатысты заң шеңберінде айыптау мақсатында құзыретті органдарға тапсыруға міндетті. Бұл органдар осы мемлекеттің заңнамасына сәйкес басқа да қылмыстық әрекеттерге қатысты шешім қабылдайды. Осындай нормалар терроризмге қарсы басқа да конвенцияларда бар

Қолға алынған міндеттемені әмбебап келісім-заңға сәйкестендірумен бірге, *aut dedere aut judicare* аймақтық конвенциялар шеңберінде жүзеге асырылуда. Атап айтқанда бұл жағдай Еуропа Кеңесінің келісілген құралдарымен байланысты. Мысалы, 2006 жылғы 16 мамырда Варшавада қабылданған Терроризмнің алдын алу туралы Еуропа Кеңесінің конвенциясына сәйкес, айыпталушының аумағында болуы тарап мемлекеттің юрисдикциясында болған жағдайда қылмыскерді қайтармасақандай болса да айрықшалықсыз, қылмыстың өз жерінде жасалып жасалмағанына қарамастан, шұғыл түрде өз заңнамасында көзделген процедура шеңберінде қылмыстық іс қозғау үшін құзыретті органдарға жүгінуге міндетті. Бұл органдар осы мемлекеттің заңнамасына сәйкес басқа да қылмыстық әрекеттерге қатысты шешім қабылдайды.

Аймақтық құрал ретінде Француз тілінде сөйлейтін африкалық елдердің әділет министрлерінің 5. Конференциясында (2008 жылғы 16 Мамыр, Рабат) қабылданған терроризмге қарсы күресте өзара көмек көрсету және қылмыскерлерді қайтару туралы конвенцияны айтуға болады. Бұл конвенцияға сәйкес, айыпталушының аумағында болуы тарап мемлекеттің юрисдикциясында болған жағдайда қылмыскерді қайтармасақандай болса да айрықшалықсыз қылмыстың өз жерінде жасалып жасалмағанына қарамастан, шұғыл түрде өз заңнамасында көзделген процедура шеңберінде қылмыстық іс қозғау үшін құзыретті органдарға жүгінуге міндетті.

Бұл мәселе сондай-ақ БҰҰ шеңберінде Халықаралық адам құқықтары мен бейбітшілікке қарсы қылмыстар туралы ережені қамтитын Халықаралық құқық комиссиясының жобасы туралы есеп жобасында да қаралады. Атап айтқанда, есеп жобасының 9-бабына сәйкес осы баптың 17, 18, 19 немесе 20-баптарында көрсетілген (геноцид, адамзатқа қарсы қылмыс, БҰҰ қызметкері және онымен теңестірілген қызметкерлерге қарсы жасалған қылмыстар, әскери қылмыстар) қылмыстарға кінәлі орналасқан мүше мемлекет, Халықаралық қылмыстық соттың сот билігіне зиян келтірмей қайтарады немесе жазалайды.

БҰҰ-ның халықаралық құқық комиссиясы *aut dedere aut judicare* мәселесіне қатысты соңғы баяндамада міндетті «экстрадициялаудың» және «қудалаудың» арасындағы басымдықтың, әрбір қылмыстың заңнамаға және қылмыс сипатына сәйкес өзгеретінін мәлімдеді.

Экстрадициялауға қатысты көптеген аймақтық конвенциялар мен келісімдер мазмұны жағынан экстрадициялау мен сот ісін жүргізуді қамтыса да жалпы алғанда экстрадициялау міндеттемесіне көбірек назар аударылады және де сот ісін жүргізу көбіне құқықтық көмек жағдайында жазадан бас тартудың баламасы болып саналады. Осы модельге сәйкес қылмыскерлерді экстрадициялау қылмыстық күзінеттіліктің тиімді болуына мүмкіндік беретін кепілдіктердің бірі болып табылады. Егер сұраныс ерекше жағдайларда немесе айрықшалықтар аясында емес болса сұраныстан бас тартудың міндетті және міндетті емес негіздерімен бірге мүше мемлекет жалпы экстрадициялауға жауапты болып табылады.

Жоғарыдағы қозғалған мәселелер аясында, жалпыға ортақ көзқарас қалыптастыру мәселесі келесідей болмақ:

... – Бап Террористтерді экстрадициялау немесе қылмыстық айыптау жауапкершілігі

.....

Ел шекарасы аумағында егер террористік қылмыс жасаған деп күдіктенген адам, егер сұрау салушы мемлекетке экстрадицияланбаса, оның ісі шұғыл түрде осы мемлекеттің заңнамасына белгіленген процедура шеңберінде қылмыстық қудалау мақсатында өз құзыретті органдарына беріледі. Бұл органдар осы мемлекеттің заңдарына сәйкес кез келген басқа ауыр қылмыс жағдайында қабылданған шешімдерді қабылдайды.

VI. Босқын мәртебесін жою

Пікірлер:

Жеке тұлғалар террористік актілермен айналысқан тұрғыда, жағдайдың құқықтық салдары ретінде, халықаралық құқықтың сот төрелігі механизмдерімен қорғалу құқығынан айырылады. Осындай құқықтардан айырылу, сондай-ақ террористік актілермен айналысқан босқындардың баспана мәртебесін алу туралы өтініштері бойыншада басты назарда белгіленеді.

Бұл жағдай; 1951 жылғы 28 шілдедегі Босқындардың құқықтық мәртебесі туралы келісім-шарттың 1-ші «F» статусында көрсетілген: Келісім-шарттың баптары а) бейбітшілікке қарсы қылмыстар, соғыс қылмыстары немесе адамзатқа қарсы қылмыстар сияқты қылмыстарға қатысты ережелерді белгілейтін халықаралық құжаттарда айқындалған құқық бұзушылықты; (b) босқын ретінде қабылданған елде панасыз қалмастан бұрын, босқын болған елден тыс елеулі саяси қылмыс орын алғанда; (c) Біріккен Ұлттар Ұйымының мақсаттары мен принциптеріне қайшы келетін әрекеттер тұрғысынан кінәлі болғандығы; туралы нақты айғақтар табылған жеке тұлғаға қарсы қолданылмайды.

Осы бапта көзделген құқықтарды айыру үшін аталған шарттарға ие тұлғалар біріншіден сұрау салуды қараудан босқын мәртебесін ала алмайды; Екіншісі босқын мәртебесі қабылданбауы ретінде түсіндіріледі. Түбегейлі заң тұрғысынан қорғалмау мен Босқын мәртебесі құқығынан айыру (мәртебесі жоқ немесе мәртебеге лайық емес жағдайларда) шатастырылмауы керек³²

Бұл ереженің мақсаты босқындарды қабылдаған елдің халқын, ауыр қылмысты (саяси емес қылмыс) жасаған босқынның бұл елге кіру қаупінен қорғау болып табылады. Бұл бір тараптан, қылмыс құрамының зардабы аз саяси пана іздеген босқынға әділетті болуға бағытталған. Босқын мәртебесі бар адамдарды жоққа шығаратын ережелерді қолдану үшін, қылмыс жасайтын әрекеттер «баспана елінен тыс жерде» болған кезде қайта өңделуі және бұл елге босқын деп танылғанға дейін қолданылуы керек. Әдетте босқындардың негізгі елі болып табылмаса да, босқын ретінде қолданылатын елден басқа кез-келген ел болу мүмкін³³.

Босқындардың құқықтық мәртебесі туралы конвенцияның ережелеріне сәйкес 1 'F' бабының «b» және «c» тармақтарында террористік актілер қылмыс санатына жатқызылған.

*Travaux preparatoires*³⁴ Travaux препараттарының тұжырымдамасына сәйкес 1-бапта айтылған босқындардың құқықтық мәртебесі туралы келісімшарттың «F» тармағында алуантүрлілікте екі маңызды мақсаты көзделген: Біріншіден, әлеуметтік көмекке берілген

³²Босқындардың заңды статусына қатысты келісімнің 1-бабының C-тармағында, егер адам 1) азаматы болып саналатын елдің қорғауын өз қалауымен қайта паналағысы келсе; 2) азаматтығын жоғалтқан соң өз қалауымен қайта алса; немесе 3) басқа елдің азаматтығын алған болса және жаңа азаматтығын алған елдің қорғанысынан пайдаланатын болса немесе 4) өз қалауымен немесе зұлымдық көруден қорқып тастап кеткен өз еліне қайта қоныстану үшін оралса немесе 5) босқын сыпатын айқындайтын жағдайлардың жойылғанда азаматы болып саналатын елдің қорғанысына мұқтаждығы болмай қалса 6) азаматтығы жоқ бола тұра босқын болуына себепкер болған жағдайлар жойылған болса, әдеттегі тұрғылықты жері саналатын еліне қайта оралатын жағдайда болса бұл келісімнің іске асуы тәмамдалады.

³³Босқын мәртебесін белгілеу процедуралары және критерияларына қатысты нұсқаулары (Босқындардың заңды статусына қатысты 1951 Конвенциясына және 1967 Хаттамасына сәйкес). — К. : ВАІТЕ, 2013. С. 38.

³⁴«Дайындық Жұмыстары» – автордың жазбасы.

құқықтық мәртебе, босқын мәртебесінің қорғаныс құралы ретінде пайдаланылмайтынын мойындау. Сұрау салынған мемлекеттің аумағында баспана ізделмейінше, қылмыс жасаған және ауыр қылмыстық жазаланатын адамдар жасаған әрекеттер оны халықаралық-құқықтық қорғаудан тыс қалады. Екіншіден, босқындардың мәртебесі туралы конвенцияны дайындағандар Екінші; босқындар мәртебесіне туралы заңнаманы дайындағандар, екінші Дүниежүзілік соғыста немесе саяси емес кінәлі адамдарда ауыр қылмыс жасағаны үшін немесе қылмыстық жауапкершіліктен БҰҰ қағидаттарына және мақсаттарына қайшы келетін әрекеттерге жол бермеуге бағытталған.

Босқындардың құқықтық мәртебесі туралы шарттың 1-ші «F» тарауының «b» тармағына сәйкес айрықша жағдайлар, экстрадиция туралы заңға негізделген және тек саяси емес қылмыстарды қамтиды. Алайда, қазіргі түсіндірмелі құқықта «саяси қылмыстар» анықтамасын қамтымайтынын ескеру керек. Іс-шараның саяси немесе саяси емес қылмыс болып табылатынын анықтаудағы мәселе - аталған іс-қимылдың сипатын және мақсатын анықтау, яғни ол шынайы саяси себептерге немесе тек жеке себептерге немесе пайда табуына байланысты екенін анықтау. Сонымен қатар, жасалған қылмыс пен оның саяси мақсаттары арасындағы тікелей және жанама себеп-салдарлық байланыс болуы керек. Саяси қылмыс деп санау үшін іс-әрекеттің саяси сипаты жалпы саяси қасиеттерге қарағанда айқын болуы керек. Іс-әрекеттердің мақсатына сәйкес келу мақсатында, мысалы, іс-әрекеттің саяси мақсаты үшін, бұл әрекеттің саяси элементтері басқа элементтерге сәйкес болуы керек. Егер жасаған қылмыс зұлымдық деңгейіне жетсе, саяси сипаттағы қабылдау өте қиын болады³⁵. Тұтастай алғанда, барлық жағдайларда 1F-баптың талаптарындағы алғышарттар әлеуметтік мұқтаждық тұрғысынан босқын мәртебесін шектейді, бұл заңнаманың кең түсіндірілуіне жол бермеу үшін абайлап қолданылуға тиіс.

Жарғының күшін жою туралы ереже негізінде қылмыс жасаған адам және оның ықтимал қудалауынан қорыққан заңсыз әрекеттің сипаты арасындағы баланс орнатылуы керек. Осыған байланысты, егер адам ауыр қуғын-сүргінге қатысты негізсіз емес, яғни оның өмірі мен оның еркіндігіне қатер төніп тұрса, онда оның мәртебесін жоғалтуға қатысты заңды қолдануға қабілетті болу үшін қылмыс өте ауыр болуы керек. Егер зұлымдық қорқынышы аз мөлшерде болса, онда қылмыс сипаты немесе жасалған қылмыс, ол баспана іздеген адамның жасаған қылмысын жазалаудан қашып, оның қылмыс жасауға бейімділігі мен жақсы ниеті босқындар сипатынан қаншалықты екендігі тексеріледі³⁶.

Сонымен қатар, босқындардың құқықтық мәртебесі туралы конвенцияның 33-бабына сәйкес ешбір қатысушы мемлекет босқындарды нәсіліне, дініне, ұлтына, белгілі бір әлеуметтік топтарына немесе саяси идеяларына байланысты өмірге немесе бостандыққа қауіп төндіретін кез-келген елдің немесе мемлекеттің аумағына қайтармайды немесе кері беруге («refouler») болмайды. Кері қайтару (Non-refoulement) қағидасына сәйкес, баспана іздеуші кез-келген жеке тұлға босқын мәртебесін алған елден, өмірі және еркіндігі мен физикалық қауіпсіздігіне қауіп төндіретін аумаққа (қауіптілік үшін жауапты) кері

---

³⁵Босқын мәртебесін белгілеу процедуралары және критерияларына қатысты нұсқаулары. Халықаралық қорғауға қатысты тематикалық ұсыныстар.

³⁶Босқын мәртебесін белгілеу процедуралары және критерияларына қатысты нұсқаулары. Халықаралық қорғауға қатысты тематикалық ұсыныстар.

қайтарылуына жол берілмейді. Бұл қағида *jus cogens* мәртебесіне ие және келісім шартсыз босқындардың құқықтық мәртебесі үшін міндетті болып табылады³⁷. Кері қайтаруға жол бермеу қағдасы (Non-refoulement) мәжбүрлеп кері қайтаруға қарсы қорғаудың міндетті алғышарты болып табылады және босқындар туралы заңның негізін құрайтын, осы саладағы құқықтық нормалардың ең маңыздысы болып табылады. Халықаралық құқықта мәжбүрлі түрде кері қайтарудан бас тарту қағидасын қолдайтын және нығайтатын ережелерде бар. Мысалы, БҰҰ-ның 1984 жылғы 10 желтоқсандағы, «Азаптауларға және басқа да қатыгез, адамгершілікке жатпайтын немесе ар-намысты қорлайтын әрекеттер мен жазалау түрлеріне қарсы конвенцияның 3-бабына сәйкес, ешбір Қатысушы мемлекет азаптауға ұшырау қаупі бар деп табылатын адамды аумаққа жеке тұлғаны қайтармайды немесе кері бермейді.

Сонымен қатар, 1951 жылғы босқындардың құқықтық жағдайы туралы келісім-шарттың 33-бабы 1-тармағында елдегі қауіпсіздікті қамтамасыз ету үшін, осы елдің халқының қауіпсіздігі үшін қауіп төндіретін нақтылай себебі бар босқын бұл заңды пайдалана алмайды. Бұл ретте, қабылдамау принципі босқынды қайтару немесе оралуға тыйым салады және 1F баптан өзгеше босқын мәртебесін алып тастауға қатысты болмайды.

Екі түрлі құқықтық ұғымдар (1F-бап босқын мәртебесінен айыру және кері қайтару) екі түрлі құқықтық салдарға ие. 1F-бап «босқын мәртебесін алу және саяси емес құқық бұзушылықтар үшін қылмыстық жауапкершілікке тартылуы мүмкін» деген талаптарды көрсетеді. 33-баптың 2-тармағы босқындар мәртебесін алған жеке тұлғаларға қатысты және босқынның тұрақтайтын мемлекеті мен мемлекет халқына әсерін көрсетеді. Соңғы заңнама қағидаты негізінде, ол босқындардың қауіпсіздігін қабылдаушы елдің қауіпсіздігін қамтамасыз ету бойынша шаралар қабылдау тұрғысынан босқынға тыйым салады³⁸.

Босқындардың құқықтық мәртебесі туралы 1“F” баптың “b тармағына” сәйкес, барлық ұлттық заңнамада және барлық жерде терроризм актілері ауыр қылмыстар ретінде қарастырылады.

Атап айтқанда, Әзірбайжан Қылмыстық кодексі 15.4³⁹ және 15.5⁴⁰ және терроризмнің мән-жайларын ескере отырып (214-бап) ең ұзақ мерзімге бас бостандығынан айыру, ауыр және өте ауыр қылмыс деп белгіленді. Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексіне (11-баптың 5-тармағы) сәйкес, ең ұзақ 20 жылға бас бостандығынан айырудың және қасақана қылмыстық әрекеттер ауыр құқық бұзушылық болып табылады. КК КК мәліметтері бойынша, 20 жылға бас бостандығынан айыру, немесе өлім жазасы (11 бап, 1 тармақ) қылмыстық құқық бұзушылық бойынша ауыр қылмыс болып табылады. КК КК-

³⁷Allain J. The *jus cogens* Nature of Non-Refoulement// International Journal of Refugee Law. 2001. Vol. 13. № 4. P. 533-558; Farmer A. Non-Refoulement and *Jus Cogens*: Limiting Anti-Terror Measures That Threaten Refugee Protection// Georgetown Immigration Law Journal. 2008. Vol. 23. № 1. P. 22-28.

³⁸Position on Exclusion from Refugee Status by The European Council on Refugees and Exiles// <http://www.refworld.org/docid/4158291a4.html>

³⁹Белгіленген бап бойынша, түрмеге қамау жазасының мерзімі ең көп 12 жыл болатын, әдейі және абайсызда жасалған қылмыс ауыр қылмыс болады.

⁴⁰Белгіленген бап бойынша, түрмеге қамау жазасының мерзімі ең көп 12 жыл болатын, әдейі және абайсызда жасалған қылмыс ауыр қылмыс болады.

нің 225-бабында бас бостандығынан айыру ұзақтығын ескере отырып, лаңкестік әрекеттері ауыр немесе өте ауыр қылмыстар ретінде анықталады.Қырғызстанның Қылмыстық кодексіне (12-бап) сәйкес, қылмыстық жазаланатын қылмыстар бес жылдан кем емес және 10 жылға дейін бас бостандығынан айыру түріндегі қылмыстар ауыр қылмыс болып табылады. КС КК-нің (13-б.) сәйкес, 10 жылға бас бостандығынан айырылған, өмірлік және қасақана қылмыстық әрекеттер - аса ауыр қылмыстар болып табылады. КС КК 226-бапта белгіленген жаза уақыттын ескере отырып, террористік актілер ауыр немесе аса ауыр қылмыстар ретінде айқындалады. Осы санаттағы қылмыстар қатарына терроризмді қаржыландыруды да қамтиды (КҚК-нің 226-бабы 1-тармағы).

Екінші жағынан, өзара құқықтық көмек көрсету және қылмыстық жауапкершілікке тартылған жағдайда, терроризм актілері саяси қылмыс шегінде қаралмайды және адамдарды осындай әрекеттерге тарту 1951 жылғы Конвенция тысында қалады.

Босқындардың құқықтық мәртебесі туралы шарттың 1 «F» бабының «с» тармағына сәйкес, терроризм «Біріккен Ұлттар Ұйымының мақсаттары мен принциптеріне қарсы әрекет» болып табылады.БҰҰ Жарғысының 1-бабына сәйкес БҰҰ мақсаты халықаралық бейбітшілік пен қауіпсіздікті қорғау, халықтар арасындағы достық қарым-қатынастарды дамыту, халықаралық, экономикалық, әлеуметтік, мәдени және гуманитарлық мәселелерді шешу, нәсіліне, жынысына, тіліне немесе дініне қарамастан барлық адамның құқықтары мен негізгі бостандықтарын құрметтеу болып табылады. Ереженің 2-бабына сәйкес БҰҰ өзінің барлық мүшелерінің егемендік теңдігі принципіне негізделген. Барлық мүшелері, мүшелік жарнасынан туындайтын барлық құқықтар мен мүдделердің орындалуын қамтамасыз ету үшін, осы Шартқа сәйкес өздерінің міндеттерін адал атқарады. Олар Біріккен Ұлттар Ұйымының мақсаттарына сәйкес келмейтін кез-келген түрде мемлекеттің аумақтық тұтастығына немесе саяси тәуелсіздігіне қарсы күш қолдану үшін қандай да бір қауіп-қатерге жол бермеуге тырысады; олар БҰҰ тарапынан мәжбүрлеуге қойылған кез келген мемлекетке көмек көрсетуінен бас тартады.Терроризм актілерін орындау 1951жылғы «босқындардың құқықтық мәртебесі туралы конвенцияның 1«F»-тармағында көрсетілген Біріккен Ұлттар Ұйымының мақсаттары мен қағидаларына қайшы келетін акт болып саналады.

БҰҰ-ның Қауіпсіздік Кеңесінің 2001 жылғы 12 қарашадағы 1377-інші сандық шешімінде халықаралық терроризм актілері Біріккен Ұлттар Ұйымының мақсаттары мен қағидаттарына қайшы келіп, сонымен бірге террористік актілерге қаржылай көмек көрсету, іс-қимылдарды жоспарлау және дайындау немесе осындай әрекеттерді қолдауға ниеттену БҰҰмақсаттары мен принциптеріне қайшы келетініне баса назар аударылады.Ядролық терроризмнің алдын алу туралы халықаралық конвенцияның алғысөзінде ядролық терроризм актілері ауыр зардаптарға әкеліп, халықаралық бейбітшілік пен қауіпсіздікке қауіп төндіретіні атап өтілді. БҰҰ-ның ең басты мақсаттарының бірі бұзылған болып табылады.Дипломатиялық агенттер мен халықаралық деңгейде қорғалатын адамдарға қарсы қылмыстың алдын алу және жазалау туралы Конвенцияның Кіріспелік бөлімінің 2-тармағына сәйкес дипломатиялық және басқа да халықаралық деңгейде қорғалатын адамдарға қарсы жасалған және бұл жеке тұлғалардың қауіпсіздігін бұзатын қылмыстардың мемлекеттер арасындағы

ынтымақтастықтың қажетті нормалары мен халықаралық қатынастардың жалғасуына елеулі қатер төндіреді.

Алайда, босқындардың құқықтық мәртебесі босқын мәртебесін реттейтін жалғыз құжат емес және осы мәртебені алу мен пайдалануда елеулі шектеулерді енгізген жалғыз құжат емес екендігін атап өткен жөн. Осындай шектеулер Африкадағы босқын мәселелерінің нақты аспектілерін реттейтін АБҰ (Африканың Бірлік Ұйымы) келісім-шарттың⁴¹ 1-баптың 5-тармағында көрсетілген және заңнамаға сәйкес бір адамның баспана өлкесі; а) бейбітшілікке қарсы соғыс, соғыс қылмысы немесе адамзатқа қарсы қылмыс жасаған, осыған қатысты шарттарды дайындау үшін, белгіленген халықаралық құжаттарда айқындалғандай; б) бір елде босқын деп танылғанға дейін, бұл баспана елінен тыс елеулі саяси емес құқық бұзушылық жасағанда; (с) Африкалық бірлестік ұйымының мақсаттары мен принциптеріне қайшы келетін әрекеттерге кінәлі болып танылса; d) Біріккен Ұлттар Ұйымының мақсаттары мен принциптеріне қайшы келетін әрекеттерге сәйкес күмәндануға жеткілікті дәлелдемелер болған жағдайда, бұл келісім-шарттың үкімдері тараптар үшін жарамсыз болып табылады.

Бұдан басқа, нормативтік ережелерді қолдану туралы қолданыстағы негізгі жазбада көрсетілгендей: Босқындар мәртебесі туралы конвенцияның 1F бабына сәйкес ескертпесінде, белгіленгендей статустан тыс белгіленген үкімдердің астарындағы негізгі қағида болып табылады: кейбір әрекеттер соншалықты ауыр болғандықтан, қылмысқа қатыстылардың халықаралық қорғауға лайықсыз босқындар ретінде танылады. Осы ережелердің негізгі мақсаты – ауыр зардапты іс-әрекеттер жасаған босқындардың халықаралық қорғанысын жоя отырып, және ауыр қылмыс жасағаны үшін іс-әрекеттеріне жауапкершілікті заңды түрде таңдауларын қамтамасыз ету⁴²

Терроризмге қатысты қылмыстарға қатысы бар және 1951 жылғы Конвенцияның 1F бабының 1-тармағының ережесі сәйкес жағдайға түссе, ол 1951 жылғы Конвенцияда көзделген құқықтардан түбегейлі түрде айырылады. Босқындардың құқықтық мәртебесі туралы Конвенцияның 1F -бабы Адам құқықтарының жалпыға бірдей декларациясының 14 (2) бабына сәйкес келеді және осы тармаққа сәйкес, шын мәнінде саяси емес қылмыстар үшін қылмыстық қудалау жағдайында да бұл құқықтарды пайдалана алмайды. Бұл жерде саяси қылмыстық әрекеттер жасаушымен жалпы ауыр қылмыстар жасаушы арасында айырмашылық жасалуы керек және осы жағдайға Конвенцияның 1F бабының тиісті тармағында жалпы ауыр қылмыстар (...un crime grave de droit commun) Француз тіліндегі түпнұсқа мәтіннен анық көруге болады. Халықаралық терроризмнің алдын алу туралы 1994 жылғы декларацияға және 1996 жылғы 17 желтоқсандағы қосымша декларацияның 3-бабына сәйкес мемлекеттер халықаралық құқыққа, оның ішінде БҰҰ Жарғысына және тиісті халықаралық конвенциялар мен хаттамаларға, атап айтқанда, адам құқықтарын ескере отырып, террорлық актілерге қатыспағандығын нақтылау мақсатына, босқын мәртебесін беруден алдын баспана талап етуші жеке тұлғаның жағдайын зерттеп және анықтау үшін қажетті шараларды қабылдайды. Осыған

⁴¹20 Haziran 1974 tarihinde yürürlüğe girmiştir.

⁴²Guidelines on International Protection No. 5: Application of the Exclusion Clauses: Article 1F of the 1951 Convention relating to the Status of Refugees <<http://www.refworld.org.ru/docid/51f8f6a85.html>>

байланысты баспана талап етуші адам террористік қылмысқа қатысты болып болмағандығы, террористік қылмыстар жөнінен жауапкершілікке тартылған немесе жазасын өтеу үстінде секілді барлық қырынан тергеледі. Баспана берілгеннен кейін, оған берілген мәртебе басқа елдерге немесе оның халықтарына қарсы терроризм актісін дайындауға немесе ұйымдастыруға қолданылып және қолданылмағандығы зерттеледі. Осындай ұсыныстар БҰҰ-ның терроризмге қарсы стратегиясының 7-бабына (Терроризмге қарсы күрес және терроризмнің алдын алу) көрсетілген және тиісінше, баспана беруден алдын, баспана талап еткен адамға қатысты террористік әрекеттерге қатысы жоқтығына сенімді болу мақсатында толыққанды тексеру жүргізіледі. Баспана берілгеннен кейін террористік әрекетті ұйымдастыру, оған қатысу, терроризмге қатысуға қолдау көрсетуге, қаржыландыруға, террористік әрекетті қамтамасыз етуге қатысатылығын анықтайды.

Осыған байланысты, баспана талап етуші террорлық қылмысқа қатысы адамдар мен босқындар мәртебесіне қатысты ортақ көзқарас төмендегідей ұсынылады:

... - Бап Терроризммен күрес және босқын мәртебесі

1. Адам, егер ол террорлық актілер жасаған және террористік актілер ұйымдастырған немесе террористік әрекетті қолдаған немесе қаржыландырғаны туралы айғақтары болса, 1951 жылғы босқындар мәртебесі туралы конвенцияда көзделген қорғаудан тыс қалады.

2. Пана іздеген адамның террористік қылмыспен байланысы бар-жоқтығын және босқын мәртебесін теріс пайдаланбағанын анықтау үшін, қабылдаушы тарап халықаралық құқық пен ұлттық заңнама шеңберінде алдын алу шараларын қабылдауға тиіс.

VII. Саяси Қылмыс Айрықшалығы

Пікірлер:

Терроризмге қарсы күрестегі халықаралық ынтымақтастық заңдары бойынша саяси қылмысты айрықша ету (*political offence exception*) халықаралық құқықтың негізгі нормасы болып табылады.

Жалпыға ортақ ереже ретінде терроризмге қарсы күрестегі халықаралық ынтымақтастық айрықша жағдайды алдын-ала қарастырмайды, керісінше адам құқықтарының қорғалуына қатысты халықаралық стандарттардың орындалуын қамтамасыз етеді. Әсіресе терроризмге қарсы күрес туралы Конвенцияда айтылған мәселелердің ешқайсысы сұрау салушы қатысушы мемлекеттің адамның нәсіліне, дініне, ұлтына, этникалық шығуына немесе саяси нанымына байланысты қылмыстық қудалау немесе жазалау мақсатында беру немесе құқықтық көмек көрсету туралы өтініш жасағаны туралы зиян келтіруі мүмкін деп санайтын негіздер болған жағдайда оларды экстрадициялау немесе құқықтық көмек көрсету міндеттемесі ретінде түсіндіруге болмайды. Мұндай құқықтық көзқарас қылмыстық жауапкершілікті және жазалауды болдырмау үшін адам құқықтарын қорғауды дұрыс қолданумен сәйкес келмейді. Бұл тұрғыда халықаралық қылмыстық құқық маңызды ереже бекітеді және, әдетте терроризм қылмыстарының ешқайсысы, қылмыстық жазалау немесе саяси қылмыспен байланысты қылмыстық әрекеттермен бірге немесе саяси

себептермен жасалған қылмыс деп қарастырылуы мүмкін емес. Сондықтан экстрадициялау туралы сұрау салу немесе осындай қылмысқа байланысты өзара құқықтық көмек көрсету туралы өтініш тек қана саяси қылмыс немесе саяси қылмыспен байланысты қылмыс немесе саяси себептерге негізделген қылмыс туралы негіздер бойынша ғана қабылданбауы мүмкін. Бұл ереже Біріккен Ұлттар Ұйымының жүйелік конвенцияларының тиісті нормаларын қарастырады: Ядролық материалдар мен ядролық қондырғыларды физикалық қорғау туралы конвенцияның 11-бабы; Ядролық терроризм актілерін басу туралы халықаралық конвенцияның 15-бабы; Террористік бомбылауды болдырмау туралы халықаралық конвенцияның 11-бабы; Терроризмді қаржыландыруға қарсы күрес туралы халықаралық конвенцияның 14-бабы және т.б.

Саяси қылмыстардың айрықшалығы түсінігі 1997 жылында Еуропа Кеңесі қабылдаған «Еуропа Кеңесі Терроризмнің Алдын алу Конвенциясында» орын алды, Еуропаның терроризммен күресте өзара көмек механизмдері шеңберінде жүзеге асырылуда. Сонымен қатар бұл конвенция, саяси қылмыстарды террористік қылмыстардан айыруда ең ауқымды мәтін болып табылады. 2003 жылғы 15 мамырда қабылданған және терроризмнің жаңа актілерінің анықтамасын қамтитын қосымша хаттамамен⁴³ Конвенцияның құқықтық негізі едәуір кеңейтілген. Қолданыстағы конвенцияның бірінші редакциясының 1-бабында саяси қылмыс ретінде қарастырыла алмайтын тек алты акті болған, ал Конвенцияның жаңа редакциясында осы санатқа жатпайтын іс-әрекеттер саны, соның ішінде қылмыс жасауға әрекетті қоса есептегенде онға жеткен. Жаңа редакцияда жалпы түсініктемені қамтитын «с», «д», «е» тармақтарының орнына 1-бапта белгілі халықаралық конвенциялар сұрыпталған және осы конвенциялардың әр-бірі қылмыскерлердің экстрадициялануында қолданылған саяси емес қылмыстар жеке-жеке жіктелген⁴⁴.

Жаңа мәтінде 1-бапта көрсетілген және саяси қылмыс ретінде қаралмайтын қылмыс жасауға талпыну әрекеті үшін арнайы тармақ қосылды. Конвенцияның жаңа редакциясының 1-бабына екінші тармақ қосылады. Осы тармақта, уағдаласушы мемлекеттер арасындағы экстрадициялау мақсаттарында, жоғарыда аталған

---

⁴³Protocol Amending the European Convention on the Suppression of Terrorism // <<http://www.conventions.coe.int/>>.

⁴⁴Еуропа Кеңесі Терроризмнің Алдын алу Конвенциясының (2005 жылы жаңартылған) 1-бабы бойынша, қылмыскерлерді экстрадициялау мақсатымен келісімі бар елдер арасында төмендегі Конвенциялар шеңберінде танылған қылмыстар саяси қылмыс болып есептелмейді: 1973 жылы 14-желтоқсанда Нью-Йоркте қабылданған, Халықаралық Қорғаудағы Адамдарға Қарсы Жасалған Қылмыстардың Алдын Алу және Жазалау Конвенциясы; 1979 жылғы 17-желтоқсанда Нью-Йоркте қабылданған Адам Кепілге Алу Оқиғаларына Қарсы Халықаралық Конвенция; 1980 жылғы 3-наурызда Венада қабылданған Ядролық Заттарды Физикалық Қорғау Туралы Конвенция; 1988 жылғы 24-ақпанда Монреальда Қол Қойылған Халықаралық Азаматтық Авиацияға Қызмет Көрсететін Әуежайларда Заңсыз Зорлық-Зомбылық Актілерінің Алдын Алу Туралы Хаттама; 1988 жылғы 10-наурызда Римде қол қойылған Теңіздегі Навигациялық Қауіпсіздікке Қарсы Заңсыз Әрекеттердің Алдын Алу Туралы Конвенция; 1988 жылғы 10-Наурызда Римде Қол Қойылған Құрлықтық Қайраңында Тіркелген Платформалардың Қауіпсіздігіне Қарсы Заңсыз Әрекеттердің Алдын Алу Туралы Хаттама; 1997 жылғы 15-желтоқсанда Нью-Йоркте қабылданған Террористік Бомбаның Алдын Алу Туралы Халықаралық Конвенция; 1999 жылғы 9-желтоқсанда Нью-Йоркте қабылданған Терроризмді Қаржыландырудың Алдын Алу Туралы Халықаралық Конвенция.

қылмыстардың біреуін жасауға әрекет жасау немесе аталған қылмысты жасау немесе қылмыстардың біреуін жасауға әрекет жасаған адамның сыбайласы болу немесе мұндай қылмысты ұйымдастыру немесе біреуді аталған қылмысты жасауға үгіттеу жағдайларында саяси қылмыс ретінде саналмайды. Осылайша, Қосымша хаттаманың⁴⁵баяндамасында айтылғандай, Конвенцияның жаңа редакциясында 1-бап қылмыстық әрекеттердің екі тобын қамтиды: біріншіден, барлық халықаралық конвенцияларда қабылданған іс-әрекеттер; екінші бап 2-бапта қамтылған және 1-бапта аталған қылмыстарға қатысы бар іс-әрекеттер. Екінші санаттағы қылмыстық әрекеттер өте ауыр болғандықтан, олардың аталған бапқа енгізілуі туралы шешім қабылданды. Саяси айрықшалықтардың ескерілмейтіні жайлы ереже Еуропа Кеңесінің 2005 жылғы 16 мамырдағы терроризмнің алдын алу туралы конвенциясының 20-бабына енгізілген⁴⁶.

Елдердің ұлттық заңнамаларында террористік актілерді саяси қылмыстардан ажырату қарастырылған. Мысалы, Испания конституциясының 3-бап, 13-тармағында «террористтік актілер санатына жатпайтын саяси қылмыстардың кінәлілері экстрадицияланбайды» делінген. Тағы бір мысал ретінде, Әзірбайжан Республикасының Қылмыскерлерді Экстрадициялау туралы заңының 3-бабын түсіндіруге болады. Ол жерде, экстрадициялау процедурасы жүзеге асырылмайтын қылмыстар мыналар; а) геноцид, б) 1949 жылғы Женева конвенциясы қылмыс деп таныған әрекеттер; адам өміріне, денсаулығына, қауіпсіздігіне немесе адамның еркіндігіне қарсы жасалған ауыр қылмыстар немесе осындай қылмыстардың біреуін жасауға әрекет ету немесе осындай қылмыс жасаған және де жасауға әрекет еткен адамға сыбайлас болу; в) Әзірбайжан Республикасының қатысушысы болып табылатын халықаралық конвенцияларға қатысты басқа да қылмыстық жауапкершілік актілері.

Осылайша, біріншіден, экстрадициялаудың заманауи құқықтық реттеуі мен практикасы «саяси қылмыстардың айрықшалығы» деп танылған жалпыға ортақ тұжырымдамаға сәйкес экстрадиция жалпы сипаттағы әрекеттермен ғана шектеледі; екіншіден, осындай шектеудің мақсаты, бір жағынан, жеке тұлғалардың негізгі құқықтарын қамтамасыз ету болып табылады, екінші жағынан, сұрау салынатын мемлекеттің басқа елдердегі ішкі саяси қақтығыстарға араласуын болдырмау болып табылады; үшіншіден, ауыр қылмыс жасаған адамдардың, атап айтқанда, террористік актілердің жауапкершілігі мен жазалануының сөзсіз болуын қамтамасыз ету мақсатында, белгіленген әрекеттер «қорғалатын саяси қылмыстардың» шеңберінен шығып отыр.

Терроризмге қарсы күресте өзара ынтымақтастық саласындағы «саяси қылмыстардың айрықшалығына» назар аударудың маңызды ережесін ескере отырып, ортақ көзқарас мәтініне төменде көрсетілген арнайы баптың қосылуы ұсынылып отыр:

---

⁴⁵Protocol Amending the European Convention on the Suppression of Terrorism. Explanatory Report // <<http://conventions.coe.int/Treaty/EN/cadreprincipal.htm>>.

⁴⁶R. o. Governor of Pentonville Prison ex parte Cheng ісіне қатысты Lord Diplock атап айтқан «бұл шекеудің мақсаты 2 жақты. Біріншісі, Біріккен Королдіктің шетелдердің ішкі саяси қақтығыстарына қатысуының алдын алу, ... — екіншісі, әлеуметтік мақсат, яғни қылмыскерді саяси себептермен әділетсіз соттау немесе жазаландыруға қалдыру қаупі бар жазалау юрисдикцияға қарсы ескерту». [1973] AC 931 at 946.

...-Бап Саяси қылмыстар айрықшалығын қылмыстық істер бойынша құқықтық көмек көрсету және экстрадициялаудан бөліп қарау.

Жеке қылмыстық жауапкершілік, қылмыстық істер бойынша өзара құқықтық көмек көрсету және экстрадициялау мақсатында террористік қылмыстардың ешқайсысы саяси қылмыс немесе саяси қылмыспен байланысты қылмыс немесе саяси себептерге негізделген қылмыс ретінде қаралмауы керек. Экстрадициялау немесе өзара құқықтық көмек көрсету туралы өтініш тек саяси қылмыс немесе саяси қылмыспен байланысты қылмыс немесе саяси себептермен негізделген қылмыс туралы негіздер бойынша ғана қабылданбауы керек.

VIII. Террор құрбандарын қорғау

Пікірлер:

Терроризмге қарсы тетіктің негізгі элементтері қылмыстық жауапкершілікке қатысты тұтастай алғанда халықаралық қоғамдастыққа қауіп төндіретін лаңкестік әрекеттердің алдын алуға бағытталған және террористер үшін қылмыстық жауапкершіліктен жалтарып кетпеуін қамтамасыз ету және жазалау жүйесі, терроризммен күресудегі негізгі қағидаларды қалыптастырады. Сонымен қатар, терроризмге қарсы тетіктің тағы бір маңызды құрамдас бөлігі лаңкестік әрекеттерден зардап шеккендердің негізгі құқықтарын қорғау болып табылады, атап айтқанда: а) әділеттілікке қол жеткізудің тиімді әдісі және әділ емдеу шаралары; б) өтемақы және әлеуметтік көмек көрсетуде қауіпсіздіктің қамтамасыз етілуі.

Терроризм құрбандарына құқықтық кепілдіктер беру қазіргі заманғы қылмыстық құқық қорғау мекемелерінің маңызды құрамдас бөлігі болып табылады. Қылмыс құрбандары құзырлы қорғау құралдарымен қамтамасыз етілуге тиіс және оларды құзыретті органдар жүзеге асыруы керек. Зардаптар әртүрлі формаларда (қарапайым азаматтардың өлуі, физикалық және психикалық зақымдану, ұзақ уақыт бойы өмір сүру жағдайының нашарлауы, елеулі материалдық залал және т.б.) болып келеді. Осы себепті құрбандарға берілген кепілдемелер әртүрлі болуы керек, ал қылмыстық сот жүйесі, қандайда бір зардап туындататын алғышарттардың алдын алатындай қалыптастырылуы керек.

Бұл мәселеге жалпы көзқарас - террористік қылмыстың құрбандарына қатысты террористік қылмыс сипатына байланысты туындайтын мән-жайларды ескере отырып, қылмыс құрбандарына қатысты барлық халықаралық стандарттар мен нормаларды қолдану. Осыған орай, әділ өтемақы беру және әлеуметтік көмек көрсету терроризм құрбандарын қорғаудың маңызды құрамдас бөлігі болып табылады. Ең алдымен, қажетті өтемақы қылмыскердің қаржы ресурстарын тәркілеуден алынған көздерден алынады. Егер бұл мүмкін болмаса: а) ауыр қылмыс нәтижесінде ауыр дене жарақатын алған немесе белгілі деңгейде физикалық және психикалық тұрғыда денсаулығынан зардап шегушілерге; (б) осындай зардап шегудің нәтижесінде, атап айтқанда, асыраушысынан айрылған жағдайда, немесе физикалық немесе психикалық тұрғыда қабілетсіз болып қалғанда, отбасына қаржылық өтемақы беру үшін мемлекет тарапынан қажетті шараларды

қабылдануы керек⁴⁷. Бұдан басқа, жәбірленушілерге қоғамдық, әлеуметтік, ерікті және басқа салалардан қаржы, медициналық, психологиялық және әлеуметтік қолдау көрсетілуі тиіс.

Жалпы алғанда, террористік актілердің құрбандарын қорғау жалпыға ортақ және өңірлік деңгейлерді қамтиды. Әмбебап деңгейде, Терроризм құрбандарының мәртебесі және құқықтарын қамтамасыз ету мәселесі БҰҰ-ның терроризммен күрес қылмыстық заңнамасының шеңберінде жалпыға ортақ деңгейдегі құрамдас бөлігі болып танылған. Біріккен Ұлттар Ұйымының бұл мәселеге қатысты ұстанымы, 1985 жылғы қараша айындағы БҰҰ Бас Ассамблеясында қабылданған «Қылмыстан және құқық бұзушылықтан зардап шегушілерге әділеттілікті қамтамасыз етудің негізгі қағидалары туралы декларация», БҰҰ-ның жаһандық терроризмге қарсы стратегиясында, БҰҰ Қауіпсіздік Кеңесінде және БҰҰ Бас Ассамблеясының шешімдерінде, БҰҰ Терроризммен күреске байланысты іргелі қағидалары Бұл конвенциялардан көрінеді.

Аймақтық деңгейде терроризм құрбандарының құқықтарын қамтамасыз ету туралы 1983 жылғы 24 қарашадағы «Зорлық қылмыстары құрбандарының зардаптарын өтеу туралы еуропалық конвенцияда», 2002 жылғы 11 шілдедегі Еуропа Кеңесінің Министрлер комитеті қабылдаған «Адам құқықтары мен терроризмге қарсы тұру қағидалары», және Еуропалық Кеңестің Министрлер комитеті 2005 жылдың наурыз айында қабылдаған «Еуропа Кеңесі Терроризмнің алдын алу туралы конвенция» және 2005 жылғы наурыз айында Еуропалық Кеңестің Министрлер комитеті тарапынан қабылданған «Терроризм құрбандарын қорғау туралы қағидалар» мәтінде көрсетілген.

Қылмыстың құрбандарын, соның ішінде Еуропалық Одақ деңгейіндегі террорлық құрбандарды қорғау үшін бірқатар құжаттар қабылданды: Еуропалық Одақ деңгейінде терроризм құрбандарымен қатар, қылмыстан зардап шегушілерді қорғауға қатысты бірқатар құжаттар қабылданды: Қылмыстық іс жүргізуде зардап шегушінің жағдайына қатысты, Кеңестің 2001 жылғы 15 наурыздағы шешімі, Еуропалық Одақ Кеңесінің 2004 жылғы 29 сәуірдегі 2004/80/ сандық ЕС «Қылмыстың құрбандарына өтемақы төлеу туралы директивасы» және басқалары мысал ретінде берілген.

Терроризм құрбандарының қорғауда жасалған қылмыстарға араласу механизміндегі рөлін ескере отырып, бірлескен тәсіл мәтінінде айтылған тақырыптан бөлек бап ретінде төмендегідей ұсынылады:

... – Бап Террор құрбандарын қорғау

1. Терроризм құрбандарына халықаралық адам құқықтары туралы және ұлттық заңнамаға сәйкес сот төрелігіне қол жеткізу құқығына ие болулары керек, сондай-ақ қылмыстық іс жүргізудің барлық сатыларында әділ сот жүргізілуі тиіс. Бұл адамдар ішкі заңнамаға сәйкес қажетті өтемақы және әлеуметтік көмек алуы керек.

---

⁴⁷12-бап, Қылмыстың құрбандарына және билікті асыра пайдаланбауға әділетті қамтамасыз етудің негізгі қағидалары туралы декларация, 1985.

2. Әсіресе, терроризм акті жасағандар, жүзеге асырушылар немесе қаржылық қолдаушыларды тәркілеу арқылы, террорлық қылмыстық әрекет құрбандарына іс әрекет нәтижесінде келтірілген зардапты жою мақсатында өтемақы төлеу керек.

Өтемақыны мұндай көздермен қайтару мүмкін болмаған жағдайда, мемлекет өз аумағында жасалған шабуылдан зардап шеккендерге тікелей немесе денсаулығына қатысты зиянды зардаптарды өтеуге жәрдемдесуі керек..

IX. Шетелдік лаңкестердің іс-әрекеттерінің алдын алу

Ең соңғы әрі ең қауіпті қатерлердің бірі - шетелдік террористік жауынгерлер, яғни өмір сүретін немесе азаматы болып табылатын елден басқа мемлекетте террористік акт жүзеге асыру немесе жоспарлау, дайындау үшін саяхаттап; немесе қарулы қақтығыстарға қатысы барлармен террористтік оқу-жаттығуға қатысқан адамдар болып табылады.

БҰҰ Қауіпсіздік Кеңесі 2014 жылы 24-қыркүйекте алған №2178 шешімімен террористік ұйымға мүше болу үшін саяхат жасағандар жайлы елеулі алаңдаушылық танытатынын көрсетті. Шетелдік террорист жауынгерлер, қарарда айтылғандай, қақтығыстардың қарқынын арттырып уақытын, шешімін қиындата түсумен қатар қақтығыс болған елмен көршілес елдерге немесе сол елге бару үшін жүрілген транзиттік өтпелі елдерге де айтарлықтай қауіп төндіреді⁴⁸. Комитет белгілеген №1267 (1999) және №1989 (2011) қаулыларда ерекше алаңдаушылық туғызатын факт, Ирак және Левант Ислам Мемлекеті (ИГИЛ), Әл Нусра Фронты және де басқа да ұяшықтар, бөлінген топтар немесе Әл-Кайданың филиалдары сияқты ұйымдар шетелдік террорист жауынгерлерді жалдап, олардың қатарына шақырады. Қауіпсіздік Кеңесі тиімді шекара бақылаулары және жеке басын куәландыратын құжаттарды беруде және жол жүру құжаттарын бақылау, сондай-ақ алаяқтықты, жалғандықты немесе жеке басын куәландыратын құжаттарды және жол жүру құжаттарды заңсыз пайдалануды ескерту арқылы; шетелдік террористік жауынгерлерге қаржылық көмек көрсетудің алдын алу және жолын кесу, қайтарылған шетелдік террористік жауынгерлерді есепке алу, реабилитациялау және реинтеграциялау стратегиясын әзірлеу және жүзеге асыру керектігін баяндаған.

«Жалдамалы әскерлердің адам құқықтарын бұзуда және халықтың өз жолын таңдауына кедергі келтіруде қолданылуы» Жұмыс тобының баяндамасында белгіленгендей «шетелдік жауынгер» сөзінің халықаралық құқықтық анықтамасы жоқ және жұмыс тобының кеңес алған мүше мемлекеттерінің ешқайсысы бұл терминге ұлттық заңдарында орын бермегенін атап өткен⁴⁹. Шетелдік террорист жауынгер термині Жаһандық терроризмге қарсы форумда⁵⁰ талқыланып кейін БҰҰ Қауіпсіздік Кеңесінің №2170 (2014),

⁴⁸2014 жылғы 24-қыркүйектегі БҰҰ Қауіпсіздік Кеңесінің №7272 отырылымында қабылданған №2178 шешімі [электронды әдебиет]// URL: http://www.un.org/en/sc/ctc/docs/2015/N1454801_RU.pdf (қаралған уақыты: 07.05.2015).

⁴⁹Жалдамалы әскерлердің адам құқықтарын бұзуда және халықтың өз жолын таңдауына кедергі келтіруде қолданылуына қатысты БҰҰ Жұмыс тобының баяндамасы [электронды әдебиет]// URL: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N15/260/16/PDF/N1526016.pdf?OpenElement> (қаралған уақыты: 26.03.2016).

⁵⁰«Foreign Terrorist Fighters' (FTF) Initiative, The Hague – Marrakech Memorandum on Good Practices for a More Effective Response to the FTF Phenomenon [электроник kaynak]// URL: https://www.thegctf.org/documents/10162/140201/14Sept19_The+Hague-Marrakech+FTF+Memorandum.pdf (қаралған уақыты: 09.03.2016)

№2178 (2014) және басқа да шешімдерінде көрініс тапты⁵¹.Терроризм қауіпінің көбеюі Еуропа елдеріндегі шетелдік террористердің қылмыстық әрекеттерін жандандыруға мүмкіндік берді және терроризмге қарсы күресте әртүрлі институционалдық ұйымдардың тәсілдерін өзгертуді мәжбүрледі.

«Еуропа Қауіпсіздігі Бағдарламасында»терроризм, трансшекаралық ұйымдасқан қылмыс және киберқылмыспен бірге қауіпсіздік саласындағы ең маңызды үш тақырыптың біреуі болды. Бағдарламада белгіленгендей «Еуропада, әсіресе Парижде, Копенгагенде және Брюссельде жасалған террористік шабуылдар Еуропа Одағының лаңкестік және шетелдік террористерге қарсы қатаң болуы керек екенін көрестті».Еуропалық Одақтың азаматтары қақтығыстар аймағында террористік топтарға қатысып, тренингтерге қатысады және Еуропаның ішкі қауіпсіздігіне қауіп төндіреді.Бұл мәселе жаңа болмаса да, әсіресе Сирия, Ирак және Ливия аймақтарында жалғасып жатқан қақтығыстардың аймағында террорсттердің шоғырлануымен терроризмнің мөлшері елеулі алаңдаушылық тудырады⁵².

Еуропалық Комиссия 2016 жылғы жұмыс бағдарламасында қазіргі заманғы қоңыраулар мен оларды дамытуды ескере отырып, терроризмге қарсы күресті реттеу бойынша жаңа құқықтық бастаманың қажеттілігін жариялады⁵³.Бұл бастаманы Еуропалық Комиссияның 2015 жылғы 2-желтоқсандағы, Еуропа Парламентімен Кеңесінің терроризммен күреске қатысты Директивасында және терроризммен күреске қатысты №2002/475/ЖНАнегіздемелік шешімніңөзгертілуі жайлы ұсынысын қабылдаумен нәтижеленді⁵⁴. Құжатта шетелдік террорист жауынгерлер тарапынан төніп тұрған қатердің Еуропалық Одақтың ең алаңдаулы мәселесі екені айтылған.Шетелдіктеррорист жауынгерлермен тиімді күресу үшін белгілі террористтік әрекеттерді: террордың қаржылық көзі, ашық пропаганда, адам жинауы, террорлық оқу жаттығу және бұл қылмыстарға біреуді үгіттеу, сыбайласы болу секілді террорлық топтардың іс-қимылдарына қатысу түрлерін ауыр қылмыстық жазалауға жатқызу керек.

2014 жылғы 24-қыркүйектегі БҰҰ Қауіпсіздік Кеңесінің №2178 қарарының 6-тармағында көзделгендей: а) террористік актілерді жасау немесе олармен айналысуға немесе осы актілерді жоспарлауға немесе оларға қатысуға, террористік білім беруді қамтамасыз етуге бағытталған өзі тұратын немесе азаматы болып саналатын елден басқа мемлекетке саяхат еткен немесе саяхат етуге тырысқан адамдар; б)террористік актілерді жоспарлау немесе дайындау немесе осы әрекеттерге қатысу немесе террорист оқу-дайындығын жүргізу

---

⁵¹Bknz. özellikle: *Heinsch R. Foreign Fighters and International Criminal Law// Foreign Fighters under International Law and Beyond/ Ed. by A. de Guttry, F. Capone, C. Paulussen. Heidelberg: Springer, 2016. P. 161-186*

⁵²Communication from the Commission to the European Parliament,the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions - The European Agenda on Security [elektronik kaynak]// URL: <https://www.cepol.europa.eu/sites/default/files/european-agenda-security.pdf> (yayınlama tarihi: 28.10. 2015).

⁵³Communication from the Commission to the European Parliament,the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions - Commission Work Programme 2016. Strasbourg, 27.10.2015 [elektronik kaynak]// URL: http://ec.europa.eu/atwork/pdf/cwp_2016_en.pdf (yayınlama tarihi: 12.12. 2015).

⁵⁴Proposal for a Directive of the European Parliament and of the Council on Combating Terrorism and Replacing Council Framework Decision 2002/475/JHA on Combating Terrorism [elektronik kaynak]// URL: http://ec.europa.eu/dgs/home-affairs/what-we-do/policies/european-agenda-security/legislative_documents/docs/20151202_directive_on_combating_terrorism_en.pdf (yayınlama tarihi: 29.03.2016)

мақсатында өзі тұратын немесе азаматы болып саналатын елге емес басқа мемлекетке кететін адамдардың жол шығындарын қаржыландыру үшін тікелей немесе балама жолмен өз елінде және сондағы азаматтардан қандай ниетпен жұмсалатынын біле тұра қаражат жинау немесе беру; в)террористік актілерді жасау, жоспарлау, дайындау немесе оған қатысу үшін немесе олардың террористік актілерді дайындауы мақсатында олардың азаматтығы немесе азаматтығы болып табылмайтын мемлекетке баратын адамдарды жолдамамен, әдейі ұйымдастырып немесе өзгедей қолдауға ауыр қылмыстық жауапкершілік жүктелуіне назар аударылған.

2015 жылғы 12 ақпандағы БҰҰ Қауіпсіздік Кеңесінің №2199 шешіміне сәйкес барлық мүше мемлекеттер террористік актілерді қаржыландыруға, жоспарлауға, дайындауға немесе іске асыруға тартылған немесе қатысатын барлық адамдардың сот төрелігін қамтамасыз етуі үшін қылмыстық қудалауға, жазалауға және жазалауға мүмкіндік беретін тәсілдерді анықтаулары тиіс.Бұған қоса, мұндай қылмыстарға ИГИЛ,Әа Нусра Фронты және Әл-Каидаға қатысты адамдар,топтар, кәсіпорындар немесе ұйымдар қолдануға мұнай, мұнай өнімдері, модульдік мұнай өңдеу зауыттары және басқа да табиғи ресурстар енгізу кіретіндігі айқындалған⁵⁵. БҰҰ Қауіпсіздік Кеңесі тиісті шешімдер қабылдағаннан кейін Еуропа Кеңесінің жауабы кешіктірілмеді, ал 2015 жылғы 22 қазанда Еуропалық Кеңес терроризмнің алдын алу туралы конвенцияға Қосымша хаттаманы қабылдады. Хаттамаға сәйкес, террорлық мақсатпен топқа қосылу, террорлық оқу-жаттығуға қатысу, терроризм мақсатымен шетелге шығу және террористтік мақсатпен шетел сапарларына жұмсалған шығынды қаржыландыру секілді әрекеттер қылмыстық жауапкершілікті талап ететін қылмыстар болып өзгертілді⁵⁶.

Осы тұрғыда шетелдік террористік жауынгерлердің әрекеттерінен туындаған елеулі қатерді есепке ала отырып, ортақ көзқарас мәтініне келесі бапты қосу ұсынылады:

...-БапШетелдік террорист жауынгерлердің іс-әрекеттерінің алдын алу

ТҮРКПА мүше мемлекеттерінің парламенттері шетелдік террорист жауынгерлермен күресуді күшейту мақсатымен террорлық қылмыс жасау, жоспарлау немесе террорлық әрекеттерге дайындалу немесе осы әректтерге қатысу немесе террористік оқу-жаттығу даярлау немесе алу мақсаттарында өзі тұрғылықты немесе азаматы саналатын елден басқа мемлекетке сапарлаған немесе сапар жасауға тырысқан өз азаматтарымен өз елі арқылы тұрғылықты немесе азаматы саналатын елден басқа мемлекетке сапар жасаған немесе сапар жасауға тырысқан басқа да адамдардың әрекеттерінің қылмыстық жауапкершілік ретінде қабылдауға тиісті шараларды қамтиды.

---

⁵⁵2015 жылғы 12-ақпандағы БҰҰ Қауіпсіздік Кеңесінің7379 отырылымында қабылданған№2199 шешімі [электронды әдебиет]// URL: http://www.un.org/en/sc/ctc/docs/2015/N1504031_RU.pdf (қаралған уақыты: 07.05. 2015).

⁵⁶2015 жылғы 22-қазандағы Еуропа Кеңесінің Терроризмнің Алдын Алу Келісімінің қосымша хаттамасы [электронды әдебиет]// URL: <http://www.coe.int/ru/web/conventions/search-on-090000168047c5eatreaties/-/conventions/rms/> (қаралған уақыты: 23.06.2016). См.: *Bartholin K.* Additional Protocol to the Council of Europe Convention on the Prevention of Terrorism// EUCRIM. 2015. № 3. P. 124-128.

Х. Терроризм және адам құқықтары

Пікірлер:

Терроризмге қарсы күресте адам құқықтары мен негізгі бостандықтарын қорғауды қамтамасыз ету ұлттық және халықаралық тетіктердің жұмыс істеуінің маңызды өлшемі болып табылады. Террорлық әрекеттердің алдын алу мәжбүрлеу шараларын қолдану кезінде адам құқықтарын қорғау жөніндегі барлық стандарттар сақталуы тиіс. Адам құқықтары және лаңкестікке қарсы күрес қағидалары ЕҚЫҰ-ның Министрлер комитетінің 2002 жылғы 11 шілдедегі «Мемлекеттердің терроризммен күрестегі қабылдаған барлық шаралары, кез-келген еріксіздік пен кемсітушілік немесе нәсілдік көзқарастан ұзақ, адам құқығы мен заңның үстемдігін ескерген болуы керек» тұрғысындағы шешіміне сәйкес болуы тиіс.

ЕҚЫҰ-ның 2002 жылғы 7 ақпанда қабылдаған терроризмнің алдын алу және оған қарсы күрес туралы Жарғының 7-бабына сәйкес, заң үстемдігі, БҰҰ Жарғысы және тиісті халықаралық құқықтық регламенттер, адам құқықтары және халықаралық гуманитарлық құқық туралы халықаралық стандарттар негізінде терроризмге қарсы күресте тиімді және шешуші шаралар қабылдайды, және олар қажетті алдын алу шараларын қабылдауға және лаңкестікке қарсы күресте ынтымақтасуға уағдаласқан.

БҰҰ-ның терроризмге қарсы жаһандық стратегиясы терроризмнің алдын алуда және терроризмге қарсы күресте халықаралық ынтымақтастықты және тиісті шаралардың халықаралық құқық міндеттеріне, БҰҰ Жарғысына және тиісті халықаралық құқық нормалары мен халықаралық гуманитарлық құқық және босқындарға қатысты заңнамаларға сүйеніп жасалуы керек шараларға тағы бір рет назар аударды.

Біріккен Ұлттар Ұйымы Адам құқықтарын қорғаудың маңыздылығы нәтижесінде, 2005 жылы сәуірде адам құқықтары жөніндегі комиссия тарапынан қабылданған 2005/80 санды шешімі бойынша терроризммен күрес шарттарында адам құқықтары мен негізгі бостандықтардың қорғалуы және ынталандыру бойынша жұмыс атқаруға үш жыл мерзімге арнайы баяндамашы тағайындалады.

БҰҰ Бас Ассамблеясының № 60/251 сандық шешімімен бұл тапсырма мен басқа рәсімдердің орындалуын Адам құқықтары жөніндегі кеңес мойнына алды. Кеңес 2010 жылғы 30 қыркүйектегі 15/15 сандық шешімімен терроризмге қарсы күресте адам құқықтары мен негізгі бостандықтарын қорғау және көтермелеу жөніндегі Арнайы баяндамашының (бұдан әрі - Арнайы баяндамашы) қызметін үш жылдық мерзімге ұзартты. Бұдан кейін, 2013 жылдың 21 наурызындағы 22/8 сандық шешімімен бір рет тағы үш жылдық мерзімге ұзатылды⁵⁷.

АЖК, Томаси v. Француз ісіне сілтеме жасай отырып, айыптаудың талаптары мен қылмысқа қарсы күрестің нақты қиындықтары, атап айтқанда, терроризмге қарсы күрестің адамның физикалық жағдайын қорғауды шектеу белгілей алмайды⁵⁸. Терроризмге қатысты болған Фокс, Кэмпбелл және Хартли. U.K. сот АЖК жалпы

⁵⁷<http://www.ohchr.org/EN/Issues/Terrorism/Pages/SRTerrorismIndex.aspx>

⁵⁸Tomasi v. France, Series A, No 241-A. P. 39—42, Paras. 104—116.

мақсаты демократиялық институттардың қорғалуы мен жеке құқықтарды қорғау арасындағы теңгерімді орнату қажеттілігін көрсетеді⁵⁹. Айрықша, 1974 жылғы 14 желтоқсандағы дипломатиялық агенттерге қоса, халықаралық деңгейде қорғалған адамдарға қатысты қылмыстың алдын алу мен жазалануы Конвенцияның 9-бабына сәйкес, Конвенцияның 2-бабында айтылған кез келген қылмысқа қатысты қудалауға ұшырағандарға, істің қаралуының әрбір сатысында кепілдік беріледі. Кейінірек қабылданған келісім-шарттарда сотталғандардың құқықтары кеңейтілді. Мысалы, БҰҰ-ның 1999 жылғы 9 желтоқсандағы Терроризмді қаржыландыруды болдырмау туралы конвенциясының 17-бабына сәйкес, тұтқындалған немесе үстінен басқа да іс-әрекеттер қозғалған барлық адамдар, өзі тұратын мемлекеттің заңнамада бекітілген барлық негізгі құқықтары мен кепілдіктері қолдануға, оның ішінде халықаралық құқық нормаларына қатысты әділ соттың заңнамаларына сәйкес барлық мүмкіндікке ие. Сонымен қатар, осы Конвенцияның 15-бабына сәйкес, талап етуші тарап мемлекеттің 2-бапта көрсетілген құқық бұзушылықтар үшін кері қайтару немесе құқықтық көмек көрсету туралы адамның нәсіліне, дініне, ұлтына, этникалық шығуына немесе саяси нанымына негізделген адамды қудалау немесе жазалау мақсатындағы талаптың орындалуына қатысты, осы себептермен кез келген адамның жағдайына зиян келтіретінін дәлелдеу үшін жеткілікті негіздер болса, бұл конвенцияның ешқандай күзіреті, кері қайтару немесе құқықтық көмек көрсету туралы қандай да бір міндеттеме ретінде түсіндірілмейді. Сонымен қатар, ядролық терроризмді болдырмау туралы халықаралық конвенцияның 12 және 16-баптары ұқсас ережелерді қамтиды.

Жеке құқықтарды қорғау халықаралық терроризмге қарсы механизмнің маңызды элементі болып табылады және оның бұзылуы терроризмге қарсы процестің заңдылығына күмән тудырады. Ең бастысы, жеке құқықтарды қорғау терроризмге қарсы күрестің көрсеткіші болып табылады, сондай-ақ жалпы қылмыстарға қарсы күрес заңды болып табылатындығының көрсеткіші. Еуропалық Одақ сотының адвокаты (Poiares Maduro) Yassin Abdullah Kadi v. Council of the European Union and Commission of the European Communities тарихи ісіне қатысты пікірінде мыналарға басты назар аударған: Халықаралық бейбітшілік пен қауіпсіздікті қамтамасыз ету үшін қандайда бір қажетті алғышарт. Одақ заңнамасындағы жалпы қағидалар мен адам құқықтарын бұзу тұрғысынан қолданылмайды⁶⁰. Атап айтқанда сот, акциялардың тоқтатылуы және жалғасуына қатысты жалпы шаралар қолдану арқылы талап қоюшының меншік құқығының бұзылғанына шешім шығарады⁶¹. Осылайша, бірінші сатыдағы сот және Еуропалық сот / -306 / 01 Ахмед Али Юсуф пен Аль Баракаант халықаралық қоры. Кеңес және Комиссия және Т-315/01 Ясин Абдулла Кади қ. Кеңес пен комиссияның істеріне қатысты 2005 жылғы 21 қыркүйектегі С-402/05 Р және С-415/05 Р бірлескен іс-әрекеттері Ясин Абдулла Кади және Аль Баракаант халықаралық қоры. Кеңестің және Комиссияның ісіне қатысты і 2008 жылғы 3 қыркүйектегі маңызды шешімдері еуропалық

⁵⁹Fox, Campbell and Hartley v. United Kingdom (1990) davası. No 182.13 E.H.R.R.

⁶⁰БҰҰ Адам Құқықтары Жоғары Комиссерінің Терроризмге Күресте Адам Құқықтарының және негізгі бостандықтардың Қорғалуы жайлы Баяндамасы:
[//http://www2.ohchr.org/english/bodies/hrcouncil/docs/16session/A-HRC-16-50_ru.pdf](http://www2.ohchr.org/english/bodies/hrcouncil/docs/16session/A-HRC-16-50_ru.pdf)

61

құқықтағы күрделі мәселелер тұжырымдамасын түсіндірілмесіне, атап айтқанда, терроризмге қарсы күрестегі негізгі адам құқықтарын қорғау туралы түсінікке елеулі үлес қосты⁶². Сот бұл іске қатысты барлық жағдайларды ескере отырып, Еуропалық Одақ тарапынан қолданатын тиісті шаралар шеңберінде, халықаралық міндеттемелерге (БҰҰ Қауіпсіздік Кеңесінің тиісті шешімдері) қарамастан, негізгі адам құқықтарын құрметтеу және әділ сот құқығын қамтамасыз ету керек екендігін мәлімдеді.

Халықаралық қылмысқа қарсы күрес, әсіресе оның халықаралық сегменттегі терроризмге қарсы күресі, қылмыстық құқық саласындағы өзара ынтымақтастықтың маңызды мәселесіне айналды. Бұл қалыптасқан жағдай кездейсоқтық емес, себебі терроризм актілерінің мөлшері, құрбандар мен зардап шеккендердің саны мен материалдық зиян шеккендердің жағдайында бағаланатын болса, аймақтық қарулы қақтығыстар деңгейінде болып табылады. Бұл тұрғыда терроризмге қарсы күрес «соғыс» деген терминмен белгіленуі кездейсоқтық емес. Алайда, мұндай терминдерді қолдану, «соғыс» терроризммен күресудің құқықтық негізіне ешқандай кедергі келтірмейді. Бұл адам құқықтарының негізгі халықаралық стандарттары: Азаптауға тыйым салу және қылмыстық заңнаманы ретроактивті түрде жүзеге асыруға тыйым салу, абсолютті тұрғыда ерекше жағдайларды жасай алмайды. Мысалы, Адам құқықтары мен негізгі бостандықтарды қорғау туралы Еуропалық конвенцияның 15-бабына сәйкес, соғыс немесе ұлттың өміріне қатер төндіретін жағдайда әрбір Жоғары Уағдаласушы Тарап жағдайдың анықтамасына орай, халықаралық құқық пен байланысты басқа да міндеттемелерге қарсы шарттар жасамауы үшін, осы конвенциядағы сақтық шараларын қабылдауы мүмкін. Алайда, осы баптың 2-тармағына сәйкес, жоғарыда аталған ереже соғыс әрекеттерінің нәтижесінде қайтыс болған жағдайларды қоспағанда, 2-бапқа⁶³, 3-ші⁶⁴ және 4-баптардың⁶⁵ (1-тармақтың) және 7-баптың ережелеріне қайшы келетін шараларға жол бермейді⁶⁶. Осыған ұқсас ереже Азаматтық және саяси құқықтар туралы халықаралық конвенцияның 4-бабының 2-тармағында көрсетілген және осы тармаққа сәйкес ұлттың өміріне қауіп төндіретін жалпыға ортақ қатер жағдайында, Конвенцияның 6, 7, 8 (1 және 2-тармақтары), 11, 15, 16 және 18. Баптарындағы міндеттемелердің төмендетілуі қарастырылмайды.

БҰҰ-ның Адам құқықтары жөніндегі Комитетінің Азаматтық және саяси құқықтар туралы халықаралық конвенциясының 4-бабындағы (Төтенше жағдайда жауапкершілікті төмендету) 29-шы сандық жалпы түсініктемесінде айтылғандай, Конвенцияның 4-бабының 2-тармағында ауытқудың мүмкін еместігін конвенсия баптарында айқын көрсетеді. Ауытқуға мүмкін емес баптар мыналар: 6-бап (өмір сүру құқығы), 7-бап (азаптауға тыйым салу: ешкімді азаптауға және қатыгез, адамгершілікке жатпайтын немесе ар-намысты қорлайтын іс-әрекеттер мен жазалау түрлеріне, сонымен қатар, ешкім өз еркінен тыс медициналық немесе ғылыми тәжірибеге ұшырамауы тиіс). 8-ші бап

---

⁶²*Herik van den L. The Security Council's Targeted Sanctions Regimes: In Need of Better Protection of the Individual// LJIL. 2007. Vol. 20. № 4. P. 797-807.*

⁶³ – бап – өмір сүру құқығы

⁶⁴ – бап – азаптауға тыйым салу

⁶⁵ – бап – Құлдық және мәжбүрлі еңбек

⁶⁶ – бап – Қылмыс пен жазалаудағы заңдылық принципі

(күлдыққа тыйым салу) 8-ші баптың 1 және 2-тармақтары (ешкімді күл ретінде ұстауға болмайды; барлық тұрғыдан күлдық пен күл саудасына тыйым салынған және ешкім де күл сияқты ұсталға тиіс емес). 11-ші бап (қарызға байланысты бас бостандығынан айыруға тыйым салу), 15-ші бап (заңсыз жазалау қағидаты болмайды:: ешкім, ұлттық немесе халықаралық құқық бойынша қылмыс болып табылмайтын кез келген әрекет немесе әрекетсіздікте кінәлі болмайды;Ешкімге үкім шығарылып, берілген жазадан артық жаза берілмейді, егер қылмыс жасағаннан кейін, қылмыстық жазалауға жеңілірек жаза беретін заңға өзгертулер енгізілсе, құқық бұзушы бұл түзетуді пайдаланады), 16-шы бап (адам деп тану құқығы), 18-ші бап (сана, ар-ождан және дін бостандығы).Көрсетілген құқықтардан ауытқудың мүмкін еместігі, осы құқықтар тізбесінің 4-ші бабының 2-тармағында айқын көрсетілгенімен нақтыланады, 4-ші баптың 2-ші тармағында, нақты шаралар қабылдауға немесе міндеттемелерден бөлек шараларды қабылдауға болмайтын құқықтар ретінде, тікелей берілетін құқықтарды қорғау кепілдіктерді, атап айтқанда, сот кепілдіктерімен қамтамасыз етуді талап етеді.Процедуралық шараларды қамтитын Конвенцияның ережелері құқығын шектеу мүмкін емес болатын құқықтардың қорғалуын болдырмау шаралары бола алмайды.4-бап ауытқу құқығына қайшы келмейтін шараларды қолдануға болмайды. Осыған байланысты, мысалы, Конвенцияның 6-шы бабына қайшы шаралар қабылданбайды. Төтенше жағдайлар кезінде орын алған, өлім жазасы қолданылуы мүмкін кез келген іс жүргізуде, соның ішінде 14 және 15-баптарды қоса алғанда Конвенцияның ережелеріне сәйкестенуі тиіс⁶⁷.

Терроризмге қарсы іс-қимыл процесі заңға сәйкес болуы керек және тұтастай алғанда адамның негізгі құқықтары мен бостандықтарын қорғау стандарттары сақталуы керек екенін ескере отырып, жалпы ұстаным төмендегідей:

Бап... Терроризмге қарсы күресте адам құқықтарын қорғау

Терроризм бойынша кез келген қылмысқа байланысты қамауға алынған немесе қандайда бір шара қабылданған немесе сотқа шағымданған әрбір адам оның орналасқан жеріндегі мемлекеттің заңнамасында бекітілген негізгі құқықтар мен кепілдіктерді, сондай-ақ адам құқықтары туралы халықаралық заңды қоса, халықаралық адам құқықтарын қоса алғанда, әділ қарым-қатынас құқығына ие болуға мүмкіндігі бар болып табылады.

---

⁶⁷БҰҰ Адам Құқықтары Комитетінің BM İnsan Hakları Komitesinin Жеке және саяси құқықтар халықаралық Конвенциясының 4-бабында (Төтенше жағдайда жауапкершілікті азайту) №29 Жалпы Шолуы // <http://www.refworld.org/docid/453883fd1f.html>.және: Desierto D. Necessity and National Emergency Clauses: Sovereignty in Modern Treaty Interpretation. Martinus Nijhoff Publishers, 2012. P. 267-268.

Қолданылған Әдебиеттер

Acharya A. Targeting Terrorist Financing: International Cooperation and New Regimes. New York: Routledge, 2009.

Ambos K. Judicial Creativity at the Special Tribunal for Lebanon: is There a Crime of Terrorism under International Law?// Leiden Journal of International Law. 2011. Vol. 24. № 3.

Bahan C. International Terrorism: The Legitimization of Safe Harbor States in International Law// New York Law School Law Review. 2009. Vol. 5. № 10.

Bantekas I. The International Law of Terrorism Financing// American Journal of International Law. 2003. Vol. 97. № 2.

Bianchi A., Nagvi Y. Enforcing International Law Norms against Terrorism. Oxford and Portland Oregon, 2004.

Boister N. An Introduction to Transnational Criminal Law. Oxford: Oxford University Press, 2012.

Buckland A. Offending Officials: Former Government Actors and the Political Offense Exception to Extradition// California Law Review. 2006. Vol. 94. № 2.

Cassese A. The Multifaceted Criminal Notion of Terrorism in International Law// Journal of International Criminal Justice. 2006. Vol. 4.

Cohen A. Prosecuting Terrorists at the International Criminal Court: Reevaluating an Unused tool to Combat Terrorism// Michigan State International Law Review. 2012. Vol. 20. № 2.

Conte A. Human Rights in the Prevention and Punishment of Terrorism: Commonwealth Approaches: The United Kingdom, Canada, Australia and New Zealand. Heidelberg: Springer, 2010.

Counter-terrorism: International Law and Practice/ Ed. by A.S. De Frias, K. Samuel. Oxford: Oxford University Press, 2012.

De Filippo M. Terrorist Crimes and International Co-operation: Critical Remarks on the Definition and Inclusion of Terrorism in the Category of International Crimes// European Journal of International Law. 2008. Vol. 19. № 3.

De Guttery A., Capone F., Paulussen C. Foreign Fighters under International Law and Beyond. Heidelberg: Springer, 2016.

Dimitriu E. The E.U.'s Definition of Terrorism The Council Framework Decision on Combating Terrorism// German Law Journal. 2004. Vol. 5. № 5.

Djordjevic N. Exclusion under Article 1F(b) of the Refugee Convention The Uncertain Concept of Internationally Serious Common Crimes// *Journal of International Criminal Justice*. 2014. Vol. 12. № 5.

Duffy H. The 'War on Terror' and the Framework of International Law. Cambridge: Cambridge University Press, 2015.

Durrieu R. Rethinking Money Laundering & Financing of Terrorism in International Law: Towards a New Global Legal Order. Leiden: Martinus Nijhoff Publishers, 2013.

Fabrini F. The European Court of Human Rights, Extraordinary Renditions and the Right to the Truth: Ensuring Accountability for Gross Human Rights Violations Committed in the Fight Against Terrorism// *Human Rights Law Review*. 2013. Vol. 14. № 1.

Farmer A. Non-Refoulement and Jus Cogens: Limiting Anti-Terror Measures That Threaten Refugee Protection// *Georgetown Immigration Law Journal*. 2008. Vol. 23. № 1.

Fassbender B. The United Nations Charter as the Constitution of International Community. Leiden: Martinus Nijhoff Publishers, 2009.

Flory M., Higgins R. Terrorism and International Law. New York: Routledge, 2011.

Foot R. The United Nations, Counter Terrorism and Human Rights: Institutional Adaptation and Embedded Ideas// *Human Rights Quarterly*. 2007. Vol. 29.

Friedrichs J. Defining the International Public Enemy: The Political struggle behind the Legal Debate on International Terrorism// *Leiden Journal of International Law*. 2006. Vol. 19. № 1.

Gordon R. Losing the War Against the Dirty Money: Rethinking Global Standards Preventing Money Laundering and Terrorism Financing// *Duke Journal of Comparative and International Law*. 2011. Vol. 21.

Guidelines on human rights and the fight against terrorism, adopted by the Committee of Ministers at its 804th meeting (11 July 2002)// http://www.coe.int/t/dlapil/cahdi/Source/Docs2002/H_2002_4E.pdf

Hathaway J., Foster M. *The Law of Refugee Status*. Cambridge: Cambridge University Press, 2012.

Heinz W., Arend J.-M. The International Fight against Terrorism and the Protection of Human Rights With Recommendations to the German Government and Parliament. Berlin: German Institute for Human Rights, 2005.

Inazumi M. Universal Jurisdiction in Modern International Law: Expansion of National Jurisdiction for Prosecuting Serious Crimes Under International Law. Antwerpen: Intersentia, 2005.

International Legal Dimensions of Terrorism/ Ed. by P. A. Fernández Sánchez. Leiden: Martinus Nijhoff Publishers, 2009.

Jackson R. Routledge Handbook of Critical Terrorism Studies. New York: Routledge, 2016.

Jae-Myong Kong. Suppressing Terrorism Financing and Money Laundering. Heidelberg: Springer, 2006.

Jarvis L., Lister M. Critical Perspectives on Counter-Terrorism. New York: Routledge, 2015.

Jarvis L., Macdonald S., Chen T. Terrorism Online: Politics, Law, Technology. New York: Routledge, 2015.

Jones J., Davidson R. Extradition and Mutual Legal Assistance Handbook. Oxford: Oxford University Press, 2011.

Joyner C. Countering Nuclear Terrorism: A Conventional Response// *European Journal of International Law.* 2007. Vol. 18. № 2.

Kent R. Comparative Anti-Terrorism Law. Cambridge: Cambridge University Press, 2015.

Kent R. *The 9/11 Effect: Comparative Counter-Terrorism.* Cambridge: Cambridge University Press, 2012.

Lieberman D. Sorting the Revolutionary from the Terrorist: The Delicate Application of the Political Offense Exception in U.S. Extradition Cases// *Stanford Law Review.* 2006. Vol. 59.

Matson C., Gottselig G. Suppressing the Financing of Terrorism: A Handbook for Legislative Drafting. Washington: International Monetary Fund Legal department, 2003.

McClellan D. Transnational Organized Crime A Commentary on the United Nations Convention and its Protocols. Oxford: Oxford University Press, 2007.

Nacos B. Terrorism and Counter-Terrorism. New York: Routledge, 2016.

Nesi G. International Cooperation in Counter-terrorism: The United Nations and Regional Organizations in the Fight Against Terrorism. Aldershot: Ashgate, 2013.

Nicholls, Montgomery, and Knowles on The Law of Extradition and Mutual Assistance. Oxford: Oxford University Press, 2013.

Questions Relating to the Obligations to Prosecute or Extradite (Belgium v Senegal)// <http://www.icj-cij.org/docket/files/144/17064.pdf>

Ramraj V., Hor M., Roach K. Global Anti-Terrorism Law and Policy. Cambridge: Cambridge University Press, 2012.

Sadoff D. Bringing International Fugitives to Justice: Extradition and Alternatives. Cambridge: Cambridge University Press, 2016.

Saul B. Attempts to Define 'Terrorism' in International Law// Netherlands International Law Review. 2005. № 1.

Saul B. Defining Terrorism in International Law. Oxford: Oxford University Press, 2008.

Saul B. Legislating from a Radical Hague: The United Nations Special Tribunal for Lebanon Invents an International Crime of Transnational Terrorism//Leiden Journal of International Law. 2011. Vol. 24. № 3.

Saul B. *Research Handbook on International Law and Terrorism.* Cheltenham: Edward Elgar Publishing, 2014.

Schabas W. The Cambridge Companion of International Criminal Law. Cambridge: Cambridge University Press, 2016.

Sorel J.-M. Some Questions about the Definition of Terrorism and the Fights Its Financing// European Journal of International Law. 2003. Vol. 14. № 2.

Stephens T. *International Criminal Law and the Response to International Terrorism*// UNSW Law Journal. 2004. Vol. 27. № 2.

The 1951 Convention Relating the status of Refugees and Its 1967 Protocols: A Commentary/ Ed. by A. Zimmermann. Oxford: Oxford University Press, 2011.

The 1951 Convention Relating to the Status of Refugees and Its 1967 Protocol: A Commentary/ [A. Zimmermann](#), [J. Dörschner](#), [F. Machts](#). Oxford: Oxford University Press, 2011.

The obligation to extradite or prosecute (aut dedere aut judicare). Final Report of the International Law Commission 2014// Yearbook of the International Law Commission, 2014, vol. II (Part Two).

The Routledge Handbook of Terrorism Research/ Ed. by A. Schmid. New York: Routledge, 2011.

Trapp K. State Responsibility for International Terrorism. Oxford and Portland Oregon, 2012.

Van den Herik L, Schrijver N. Counter-Terrorism Strategies in a Fragmented International Legal Order. Cambridge: Cambridge University Press, 2012.

Volders B., Sauer T. Nuclear Terrorism: Countering the Threat. New York: Routledge, 2016.

Von Schorlemer S. Human Rights: Substantive and Institutional Implications of the War against Terrorism// European Journal of International Law. 2003. Vol. 14. № 2.

Weinman G. Cyberterrorism: The Sum of All Fears?// Studies in Conflict and Terrorism. 2005. Vol. 28.

Wilson R. Human Rights in the “War on Terror”. Cambridge: Cambridge University Press, 2005.